

1 november 1967

52e jaargang, no. 2617

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Communiceren	1091
<i>Drs. M. Sanders:</i>	
Indonesië, de eerste fase van herstel	1092
<i>Prof. Dr. F. Hartog:</i>	
De kosten van economische groei	1094
<i>Drs. H. Jacobs:</i>	
De invloed van het loon op de efficiency der bedrijven (I)	1096
<i>J. Ploeger:</i>	
Inkomensontwikkeling in de landbouw	1098
Notitie:	
Onbewerkt en herschreven	1101
<i>G. Siebrands:</i>	
Een vreemde zaak	1102
Mededelingen voor econo- misten	1102, 1107
Boekbesprekingen:	
Dr. J. Denduyver: De weg- kosten (<i>bespr. door Drs. C. Smits</i>)	1103
Ragnar Frisch: Maxima and Minima; Theory and Economic Applications (<i>bespr. door Drs. J. G. Waardenburg</i>)	1104
<i>Prof. Dr. C. D. Jongman:</i>	
Geld- en kapitaalmarkt... ..	1105
Recente publikaties	1106

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Communiceren

HET is moeilijk iets zinnigs te zeggen over het eind vorige week gehouden (28e) congres van het Genootschap voor Reclame. Niet dat het zo'n onzinnige aangelegenheid was, bepaald niet. Het is het onderwerp echter dat zich zo slecht leent voor een paar algemene opmerkingen achteraf. *Stimulans, inspiratie en communicatie* was het congressthema; én door deze vage formulering én door de zeer uiteenlopende wijzen waarop het werd geïnterpreteerd door de diverse leveranciers van bijdragen tot het welslagen van het congres — en geslaagd is het wel — is het wat moeilijk al die chaotische indrukken van dit vreemde congres in enige algemene bewoordingen weer te geven.

Een vreemd congres, inderdaad. Vorige jaren vormde het officiële programma meer een excuus om bij elkaar te komen en elkaar tussen de bedrijven officieus te zien dan werkelijk iets waarvan men gelouterd en beziel van inspiratie naar de bureaustoele, de tekentafel of de studio terugkeerde. Vroeger was het officiële programma wel eens wat slaapverwekkend; omdat ieder je kon zien kon men zich echter geen dutje permitteren. Nu kon je het wel (want de zaal was meestentijds donker), maar je deed het niet, omdat het gebodene daarvoor te boeiend, te leuk of gewoon intrigerend was.

Zeker, ook nu waren er officiële sprekers, maar het woord alleen werd niet meer voldoende geacht om het gehoor (ook zo'n term uit het op louter auditieve communicatie gerichte verleden) te „involveren” in het gebodene. Film, kleur- en geurexperimenten, bloot in twee en drie dimensies, een hologram enz., alles werd gehanteerd om de boodschap te doen overkomen: een indringende bezinning op de communicatie, op het (reclame-) idioom, en inspiratie en stimulering van hen die het volmaakt en onvolmaakt hanteren. Het medium „keerde in tot zichzelf”.

Over medium en boodschap gesproken, natuurlijk vormde Marshall McLuhan — zij het niet in eigen persoon — een belangrijk programma-onderdeel. Op het gevaar af dat wij reeds door het noemen van zijn naam in wetenschappelijke kringen voortaan voor ietwat suspect zullen doorgaan (zo dit niet reeds het geval is) zij hier vermeld dat kennisneming van zijn ideeën zeer de moeite waard is. Niet door deze scherpzinnig te gaan analyseren en overal op hun consistentie te toetsen. Er blijft dan ongetwijfeld niet veel van over. Een profeet gaat men echter niet te lijf; men ontloopt hem of luistert niet al te kritisch naar hem. Dat laatste moet men bij McLuhan doen — al hoeft je in hem niet meteen een profeet te zien. Om het met Dr. G. J. Stappers te zeggen die, nadat ons eerst de kleurenfilm „The medium is the massage” was vertoond, een toelichting gaf op de theorieën van McLuhan: „..... is te beschouwen als een moderne leverancier van spreekwoorden. In spreekwoorden en in McLuhans slogans gaat veel wijsheid schuil, ook al zijn ze vaak niet correct, al spreken ze elkaar tegen, en mogen ze vooral niet al te letterlijk verstaan worden, toch moeten ze au serieux genomen worden”.

Niet dat wij McLuhan gelezen hebben. Zei *The Economist* niet onlangs van hem: „His reputation, like that of Freud and Marx, is based on what he is said to have said”. Zouden wij het dan beter willen weten? DR

Indonesië, de eerste fase van herstel

In november a.s. zal te Amsterdam beraadslaagd worden over de steun welke Indonesië in 1968 van de donorlanden kan verwachten. Voordien zal in Parijs een bijeenkomst worden gehouden betreffende de „rescheduling” van de Indonesische buitenlandse schulden. Mede in verband met deze twee belangrijke conferenties is het wellicht interessant om te schetsen wat er tot dusverre in 1967 bereikt is en wat de mogelijkheden voor verder herstel en ontwikkeling in de nabije toekomst zijn.

HET is ondoenlijk om in kort bestek een beschrijving te geven van de economische toestand in Indonesië zoals die was vóór de jongste pogingen tot herstel. Zulks is ook niet noodzakelijk na het artikel van Prof. Bosman in *E.-S.B.* ¹⁾ en vooral na het verschijnen van het voortreffelijke boekje van Prof. Panglaykim en Prof. Arndt, waarin niet alleen een beschrijving van de situatie per medio 1966 wordt gegeven maar dat tevens een zeer realistische analyse bevat van de vele problemen welke een snelle rehabilitatie bemoeilijken ²⁾. Ik moge mij derhalve beperken tot het geven van een ruwe schets van datgene wat tot dusverre in 1967 bereikt is, waarna enige aandacht geschonken zal worden aan de te verwachten ontwikkelingen in 1968.

Anti-inflatiepolitiek

De economische politiek welke tot dusverre in 1967 is gevolgd, kan worden samengevat in de termen *stabilisatie* en *rehabilitatie*, waarbij de grootste nadruk is gegeven aan de stabilisatie. Als men weet dat in 1966 de kosten van levensonderhoud met 650 pCt. toenamen, zal het weinig verwondering wekken dat zoveel aandacht werd geschonken aan de bestrijding van de inflatie. Een groot aantal maatregelen werd genomen ter bestrijding van dit kwaad. De belangrijkste daaronder vormen de „tied-money policy”, zich uitende in een bijzonder stringent kredietsysteem, een evenwichtige begroting, afschaffing van subsidies, en de algehele rationalisatie van de economie, welke een liberaler importregime, realistische wisselkoersen alsmede een groot aantal andere verbeteringen ten gevolge had.

De maatregelen ter bestrijding van de inflatie blijken bijzonder effectief te zijn geweest. Tenzij er onverwachte stoornissen optreden, zoals het mislukken van de rijsttoest door het uitblijven van de regens, lijkt het alleszins waarschijnlijk dat de inflatie dit jaar beperkt zal blijven tot 65 pCt., hetgeen conform is aan het streefcijfer dat voor 1967 was gesteld. Uiteraard is een prijsstijging van 65 pCt. nog altijd erg veel, maar men dient er zich rekenschap van te geven dat het slechts 10 pCt. is van de inflatie in 1966. Op zich zelf is de terugbrenging van de inflatie tot 10 pCt. van die in 1966 reeds een opmerkelijke prestatie. Daarbij moet dan tevens vermeld worden dat een belangrijke prijsstijging plaatsvond in februari als gevolg van het rechtzetten van o.a. de benzineprijzen, de elektriciteitsstarieven en prijscorrecties voor een aantal andere goederen en diensten welke voordien door de overheid gesubsidieerd werden. Indien deze prijscorrecties niet hadden plaatsgevonden, was de prijsstijging in 1967 bepaald beneden de 65 pCt. gebleven.

De resultaten van de anti-inflatiepolitiek komen in een nog gunstiger daglicht te staan als men niet alleen let op de prijsstijgingen, maar tevens op de verhouding tussen veranderingen in het prijspeil en veranderingen in de geldhoeveelheid. Vóór 1967 overschreed de stijging van het prijspeil vrijwel zonder uitzondering de stijging van de geldhoeveelheid; in 1967 was dit duidelijk anders. Bij de aanvang van dit jaar bedroeg de totale geldhoeveelheid Rp. 22 mrd., eind augustus 37 mrd., of wel een stijging met 70 pCt. In dit zelfde tijdvak steeg het prijspeil met nog geen 40 pCt., hetgeen duidelijk wijst op een groeiend vertrouwen in de realisatie van de door de regering gestelde doeleinden.

Het lijkt waarschijnlijk dat deze gunstige resultaten niet slechts te danken zijn aan de stringente financiële maatregelen, maar tevens aan de andere veranderingen in de economische politiek, in Indonesië bekend als de „3 oktober maatregelen”, welke tot doel hadden het economisch leven te normaliseren en te rationaliseren door middel van een liberaler economisch bestel. Vooral de daling van de omloopsnelheid van de rupiah, gesignaleerd in de vorige alinea, wijst er op dat deze maatregelen veel hebben bijgedragen tot het scheppen van vertrouwen in de economische politiek.

Industriële produktie

Het andere facet van het programma voor 1967 is een minder eclatant succes geweest, alhoewel de ontwikkelingen zeer zeker bemoedigend kunnen worden genoemd. Eind 1966 was de industriële produktie bijzonder laag; slechts tussen de 20 en 30 pCt. van de capaciteit werd benut. In de eerste maanden van het lopende jaar zag het er naar uit dat de industriële produktie nog verder zou dalen. De industrie had met een groot aantal moeilijkheden te kampen. Door het nieuwe importregime verviel de bescherming welke de binnenlandse producent voordien had genoten. Zoals te verwachten was, viel het een aantal industrieën moeilijk het hoofd te bieden aan de concurrentie van buitenlandse producenten. Daarnaast ontstond een ernstig tekort aan buitenlandse grondstoffen en „spare parts” welke immers pas geïmporteerd konden worden nadat de hulpovereenkomsten voor 1967 getekend waren. Bovendien was het onvermijdelijk dat door de zeer strin-

¹⁾ Prof. Dr. H. W. J. Bosman: „Indonesië opnieuw op een keerpunt” in *E.-S.B.* van 8 juni 1966.

²⁾ Prof. J. Panglaykim and Prof. H. W. Arndt: *The Indonesian Economy: Facing a New Era?*, Rotterdam University Press, 1966. Zie ook de bespreking van dit boekje in *E.-S.B.* van 23 november 1966.

gente kredietpolitiek de industrie met liquiditeitsproblemen geconfronteerd werd. Met name de textielindustrie had met ernstige moeilijkheden te kampen.

De zeer sombere voorspellingen in het begin van 1967 gemaakt door Indonesische zowel als buitenlandse waarnemers blijken, gelukkig, onjuist te zijn geweest. In een aantal gevallen zijn de invoerrechten verhoogd ten einde de nationale industrie in staat te stellen het hoofd boven water te houden. Men is hier echter bijzonder voorzichtig mee geweest ten einde te voorkomen dat Indonesië een protectie-eiland wordt, waarin het bedrijfsleven de prikkel tot verhoging van de efficiency ontbeert. Ook het tekort aan „spare parts” en grondstoffen is verminderd dank zij de buitenlandse hulp welke werd ontvangen. Van veel belang is ook geweest dat, nadat de eerste forse stabilisatiemaatregelen waren genomen, de kredietpolitiek geleidelijk iets soepeler is geworden, hetgeen overigens niet betekent dat er thans geen krap-geldpolitiek meer wordt gevolgd. Integendeel!

Zoals hierboven reeds werd opgemerkt, de resultaten van de rehabilitatiepolitiek, alhoewel geenszins eclatant, zijn zeer zeker bemoedigend. Er zijn vooralsnog geen cijfers beschikbaar over de productie in 1967. Wel is echter duidelijk geworden dat de capaciteitsbenutting in de industrie thans hoger is dan in 1966. In een kwantitatief zo belangrijke industrie als de textiel wordt thans tussen de 40 en 50 pCt. van de capaciteit benut, hetgeen zeer gunstig afsteekt bij de ongeveer 20 pCt. voor 1966. Te verwachten valt verder dat, nu de allergrootste problemen ter zake van de inflatie zo niet opgelost dan toch in elk geval onderkend en in bedwang zijn, in de komende tijd grotere aandacht zal worden geschonken aan de problemen van de industrie. Dit zou betekenen dat in 1968 een belangrijke vergroting van de industriële productie te verwachten is.

Uiteraard zijn er behalve de stabilisatie- en rehabilitatiemaatregelen vele andere maatregelen genomen binnen het kader van de economische doeleinden van het regeringsprogramma. Het zou te ver voeren daarop in dit artikel uitgebreid in te gaan. Ik moge mij derhalve tot enige korte opmerkingen beperken. Een begin is gemaakt met het optrekken van de veel te lage ambtenarsalarissen³⁾. Grote aandacht wordt momenteel geschonken aan het vinden van een oplossing voor de zelfs voor Aziatische begrippen enorme werkloosheid, daaronder begrepen de verborgen werkloosheid onder de ambtenaren. Gesteund door de KAMI, het studenten-actiefrent, heeft de regering een aantal stappen ondernomen gericht op de bestrijding van corruptie. Bovenal echter heeft er zich dank zij het optreden van de overheid, daarbij gesteund door haar topadviseurs op economisch gebied, een bijzonder duidelijke mentaliteitsverandering voorgedaan. De aanpak van de economische problematiek is in de afgelopen maanden, daarover zijn alle buitenlandse waarnemers het eens, veel realistischer geworden. Een illustratie hiervan is het volgende: was in de afgelopen jaren de voorbereiding van de begroting een wassen neus (men hield er zich immers toch niet aan!), dit jaar werd de begrotingsvoorbereiding bijzonder serieus opgevat. Het valt dan ook te verwachten dat in 1968 de realisatie niet sterk zal afwijken van de begroting zelve.

Begroting en vooruitzichten voor 1968

De begroting voor 1968 vormt een zeer goed voorbeeld van de ernstige en pragmatische wijze waarop de huidige regering de economische problematiek aanvat. Op het moment dat dit artikel wordt geschreven, is de begroting

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & ZN N.V.

Lieven de Keystr. 77, tel. (010) 20 06 86, Rotterdam-14 vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Hilversum, Maastricht, Renkum en Rotterdam.

Wij leveren nu ook

NOTULEN VAN DIRECTIE- EN AANDEELHOUDERSVERGADERINGEN

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

(I.M.)

nog niet ingediend bij het parlement, zodat nog geen details kunnen worden gegeven. Een aantal hoofdpunten zijn echter thans wel duidelijk en kunnen, daar zij reeds in de pers bekend zijn gemaakt, zonder bezwaar worden genoemd.

Het totaal der begrote uitgaven in 1968 is Rp. 143 mrd., tegen 81 mrd. in 1967. Het verschil tussen beide bedragen is in werkelijkheid echter geringer dan uit de cijfers blijkt. Immers, er is ook in 1967 nog een belangrijke mate van inflatie geweest. Houdt men daar rekening mee dan blijkt de reële verhoging van het overheidsbudget slechts 20 pCt. te zijn. De begroting is verder onderverdeeld in het zgn. *Routine Budget* en in het *Development Budget*. De verhoging van de begrote uitgaven komt vrijwel geheel ten goede aan het *Development Budget*. Bij de routine-uitgaven is een stijging te verwachten voor de post ambtenarsalarissen, welke ondanks de verhoging in 1967 nog altijd ridicul laag zijn. Deze verhoging wordt echter weer gecompenseerd door lagere begrotingsbedragen voor andere posten. Met name het leger zal een belangrijke veer moeten laten. Het *Development Budget* zal aanzienlijk groter worden dan in 1967, nl. Rp. 32 mrd. tegen Rp. 15 mrd. in 1967. De beschikbare fondsen zullen grotendeels besteed worden aan verbeteringen van de infrastructuur, elektriciteit en landbouw en irrigatie, terwijl ook een gedeelte ter beschikking zal komen voor het voltooiën van industriële projecten. Nieuwe projecten zullen niet worden geëntameerd.

Bij het opstellen van het *Development Budget* voor 1968 is grote aandacht geschonken aan het karakter van het vijfjarenplan 1969-1973, hetwelk thans in voorbereiding is. Het ontwikkelingsprogramma voor 1968 is dan ook duidelijk gericht op het creëren van een situatie die het mogelijk maakt het vijfjarenplan effectief te doen zijn. Vandaar de grote nadruk op infrastructurele verbeteringen, welke inderdaad een absoluut vereiste zijn voor het slagen van verdere ontwikkelingsplannen.

Een enkele opmerking dient nog te worden gemaakt over de financiering van de begrotingsuitgaven. In 1967 is de verkregen betalingsbalanshulp ten dele aangewend voor het financieren van lopende overheidsuitgaven. De regering acht het niet juist om in 1968 deze gedragslijn te herhalen. Derhalve zullen alle routine-uitgaven bestreden worden uit binnenlandse inkomsten, welke derhalve verhoogd dienen te worden. De verwachte buitenlandse hulp zal in haar

³⁾ Zie hierover ook het artikel van Prof. Bosman in *E.-S.B.* van 8 juni 1966.

De kosten van economische groei

Enkele notities naar aanleiding van een opmerkelijk boek*

MISHAN heeft zich ontwikkeld tot de Galbraith van Engeland. Dat ziet hij ook zelf zo, blijkens de verbinding die hij in zijn nieuwste boek legt met *The Affluent Society*. Maar er is ook een belangrijk verschil. Mishan neemt zijn uitgangspunt veel meer bewust in de welvaartseconomie. Deze biedt hem heel wat mogelijkheden. Een begrip als externe benadeling („external diseconomy”) vraagt er om, gevuld te worden met praktische voorbeelden. Deze liggen in de moderne geïndustrialiseerde samenleving voor het opscheppen. Mishan trekt de grens daarbij zeer ruim. Zelfs het verval van het Christendom en de toenemende nerveuze spanningen schrijft hij toe aan de economische vooruitgang.

Met name de grote steden moeten het bij hem ontgelden. Luchtverontreiniging en verkeersopstoppingen zijn vooral de grote nadelen van de economische groei. Deze staan echter niet in het blikpunt van de belangstelling, omdat de toeneming van het reëel nationaal inkomen per hoofd de voornaamste doelstelling is. Daarvoor moet alles wijken. Men zou hier van „conventionele doelstellingen” kunnen spreken, denkende aan de „conventionele wijsheid” van Galbraith. De economische groei als doelstelling van de economische politiek brengt hij met name in verband met het winststreven. Dit is niet zijn sterkste punt, want deze doelstelling is zeer jong en het winststreven is reeds tamelijk oud. Het is dan ook vooral de Sowjet-Unie geweest die ons economische groei als doelstelling heeft opgedrongen, door van de groei een maatstaf voor het succes van het betrokken produktiesysteem te maken.

Maar in ieder geval is de economische groei thans stevig geïntegreerd in ons geheel van doelstellingen. Met name in Engeland geldt groei als een voorwaarde voor uitvoerstijging, en het laatste is nodig om van de voortdurend kwakkelende betalingsbalans af te komen. Volgens Mishan is dit onzin. De betalingsbalans kan sluitend worden gemaakt door de invoer te beperken. Desnoods kan men

overgaan op staatshandel, dan is het betalingsbalansprobleem voorgoed verdwenen. Deze laatste zienswijze duidt er op dat hij zich niet altijd in de buurt van de onmiddellijke werkelijkheid beweegt.

Nu is dit overigens niet zijn centrale punt. Wat hij vooral wil, is een verlegging van onze voornaamste economische doelstellingen, zodanig dat de economische groei daaruit verdwijnt, omdat deze de leefbaarheid aantast. Met name de technische vooruitgang is verkeerd. Ontdaan van de welvaartstheoretische aankleding is dit eigenlijk niets anders dan de kreet van Rousseau en andere romantici: terug naar de natuur! In zijn meest radicale ogenblikken wil hij dan ook de auto en het vliegtuig afschaffen. Misschien zou de mensheid inderdaad zonder de auto en het vliegtuig gelukkiger zijn geweest. Maar nu zij er eenmaal zijn, kunnen wij de ontwikkeling niet meer terugdraaien. Het is al te ver gekomen. Dat blijkt ook wel uit het Engelse voorbeeld. Engeland groeit in de laatste jaren niet meer, en dus zouden daar de externe groei-effecten minder klemmend moeten zijn. Maar nu komt uitgerekend een Engelse schrijver ons met hoofdzakelijk Engelse voorbeelden de nadelen van de economische groei breed uitmeten.

Het is dus niet voldoende, voortaan te stagneren. Wij zouden terug moeten naar een veel primitiever maatschappij. Maar dat druist in tegen alle strevingen die er op het ogenblik bestaan. Zoals gezegd, hebben wij het groeien van de communistische landen geleerd. In de derde wereld, die der ontwikkelingslanden, is de onvoldoende groei het nijpendste probleem. Wij kunnen het ook aldus stellen, dat zowel groei als stagnatie en achteruitgang bepaalde problemen met zich brengen. Als we bewust de groei zouden beperken, zouden we automatisch in de problemen van stagnatie of achteruitgang terechtkomen. Het beste

* E. J. Mishan: *The Costs of Economic Growth*. Staples Press, Londen 1967, xxi + 190 blz., 36 sh.

(vervolg van blz. 1093)

geheel worden aangewend ten behoeve van het *Development Budget*. In dollars uitgedrukt bedraagt het totaal der uitgaven voor de opbouw 320 mln. ⁴⁾ Mocht Indonesië in 1968 minder hulp ontvangen dan wordt verwacht, dan zal het *Development Budget* moeten worden verlaagd. Gezien echter de serieuze wijze waarop Indonesië tracht orde op zaken te stellen, zou het wel zeer te betreuren zijn indien niet voldoende steun van het buitenland zou worden ontvangen.

De plannen voor 1968, zoals die uit de begroting blijken, zullen ongetwijfeld bijdragen tot een versnelling van het economisch herstel. Wordt voor 1967 nog een begrotingstekort verwacht, het lijkt niet onmogelijk dat in 1968 een evenwicht tussen staatsinkomsten en staatsuitgaven kan worden bereikt. Het lijkt dan ook waarschijnlijk dat de inflatie teruggedrongen kan worden tot 30 pCt. Door verbeteringen van de infrastructuur zullen een aantal belemmeringen voor een hogere produktie uit de weg worden geruimd. Daarnaast zal de produktie toe kunnen nemen zowel in de landbouw, door vergroting van kunstmestgebruik,

als in de industrie, door het voltooiën van een aantal industriële projecten.

Dit alles betekent niet dat alle problemen zullen verdwijnen. Daarvoor zijn zij te veelvuldig en te groot. Wel kan worden verwacht dat in 1968 een belangrijke vooruitgang zal worden geboekt. Dit zou dan de mogelijkheid scheppen tot een aanzienlijke versnelling van het ontwikkelingsproces gedurende het vijfjarenplan. De realisatie van deze mogelijkheden, zowel gedurende 1968 als daarna, zal echter in belangrijke mate afhangen van de steun die Indonesië verkrijgt van de donorlanden. Hopelijk zullen de resultaten van de conferentie te Amsterdam in november de verwachtingen niet beschamen. De realistische en pragmatische wijze waarop Indonesië de ontzaglijke problemen aanpakt, rechtvaardigt alleszins een zeer tegemoetkomende houding van de donorlanden.

Djakarta, 30 september 1967.

MARTIN SANDERS.

⁴⁾ Verwacht wordt dat dit bedrag als buitenlandse hulp ter beschikking komt, en wel in de vorm van betalingsbalanshulp (\$ 250 mln.) en projecthulp (\$ 70 mln.).

is dus, de problemen van de economische groei onder ogen te zien en ze zo goed mogelijk op te vangen. Dat gebeurt nog maar al te weinig, en in dit opzicht is het boek van Mishan een wekroep die wij dringend nodig hebben.

DEZELFDE welvaartseconomie die ons wijst op externe benadeling brengt ook de middelen ter bestrijding onder onze aandacht. Dat is afwenteling van de kosten van verkeerscongesties en lucht- en watervervuiling, om de drie belangrijkste punten te noemen, op het verkeer en de chemische industrie. Uiteraard is de laatste niet de enige boosdoener, maar zij wordt eenvoudigheidshalve als het meest in het oog springende voorbeeld met name genoemd. Langs deze weg worden twee dingen tegelijk bereikt. In de eerste plaats worden de consumenten van de betrokken goederen geconfronteerd met de volledige kosten, ook de sociale. Zij zullen dus hun consumptie van de desbetreffende goederen inkrimpen tot het punt waar het marginale nut minstens gelijk is aan de kosten. Deze inkrimping is op zichzelf al een beperking van verkeerscongesties e.d. Bovendien worden automatisch de financiële middelen bijeengebracht voor een bestrijding van de genoemde euvelen. Bij een dergelijke politiek worden de kosten van de economische groei dus niet alleen maar betreurd, zoals Mishan doet. Zij worden daar gelegd waar zij thuishoren, en daarmee worden zij tot hun geringste proporties terug gebracht, terwijl we bovendien een maatstaf hebben of ze de moeite waard zijn of niet.

Een ander punt dat Mishan vergeet, is de bemoeilijking van de verdelingspolitiek, als de economische groei wordt afgeremd. Hij kan nu wel stellen dat nivellering van de verdeling een veel grotere plaats moet innemen bij de rangorde van onze doelstellingen, zulks ten koste van de doelstelling economische groei, maar hij ziet daarbij over het hoofd dat bij een stagnerende welvaart de éne groep alleen maar meer kan krijgen doordat één of meer andere groepen minder krijgen. Stagnatie leidt dus tot toeneming van de kans op verdelingsconflicten in de zin van Pen ¹⁾. Daarentegen is het bij economische groei mogelijk, de één meer te geven zonder dat aan anderen te ontnemen.

Mishan zelf doet ons in zijn meer realistische ogenblikken nog een middel aan de hand om de nadelige gevolgen van de economische groei op te vangen. Hij pleit namelijk voor veel meer gescheiden leefmogelijkheden, zoals het scheppen van stilte-zones en verkeervrije wijken. Dit is een interessante gedachte, maar er moet wel worden beseft dat het zeer hoge investeringen vereist. En dat is in zijn algemeenheid alleen mogelijk bij voldoende economische groei. Zo kunnen we de nadelige gevolgen van economische groei dus het beste bestrijden door nog meer economische groei.

Echter, dit alles neemt niet weg dat we op enkele punten het recept van Mishan zouden kunnen volgen, namelijk wanneer het er om gaat, nieuwe externe benadelingen te voorkomen. Zo kunnen we ons met betrekking tot superpersonische passagiersvliegtuigen afvragen of dit nu echt wel moet. Alleen is het zaak, daarbij in internationaal overleg tewerk te gaan, want als één land er eenmaal mee begint, kunnen anderen moeilijk achter blijven.

Kunnen we ook niet doorgroeien en onze welvaart in belangrijke mate gaan uitleiden aan de ontwikkelingslanden? Dat acht Mishan onmogelijk wegens betalingsbalansmoeilijkheden. Hij wil zelfs de kapitaalexport van Engeland beperken. Eigenlijk verkeren de ontwikkelingslanden thans in de bevoorrechte positie dat zij nog kunnen kiezen. Daarop zou dus het betoog van Mishan eigenlijk

moeten worden gericht. Bij ons is de groei al te ver voortgeschreden, maar zij kunnen zich spiegelen aan ons voorbeeld en afzien van economische groei.

Dit zet de bestaande verhoudingen op zijn kop, en dat kan wel eens een nuttige oefening zijn. Maar als we na deze gymnastiek weer in onze normale stand zijn teruggekomen, beseffen we te meer dat groei en ontwikkeling ondanks bepaalde ongunstige neveneffecten als geheel toch nastrevenswaard zijn. Op zichzelf maken zij inderdaad niet gelukkig, maar er worden wel verschillende oorzaken van zich ongelukkig voelen door weggenomen. En de ongunstige neveneffecten kunnen veel grootser aangepakt worden dan op het ogenblik geschiedt, zodat het vooralsnog niet nodig is, uit wanhoop de economische groei als zodanig te verwerpen en te bestrijden.

Een ernstige zaak is de afval van het Christendom, maar hier is het verband met de economische groei niet duidelijk genoeg om van een stopzetting daarvan een Christelijk réveil te verwachten. Bovendien is er bij deze afval toch ook een stuk zuivering. Voor vele mensen was het Christelijke geloof met zijn grote aandacht voor het hiernamaals een uitzicht dat het mogelijk maakte, zich te verzoenen met het harde dagelijkse lot. Nu dat niet langer nodig is, vervalt deze functie van het Christendom. De kerken zullen nu waar moeten maken dat zij een boodschap hebben voor deze zijde van het graf. Zij zijn reeds in belangrijke mate deze weg ingeslagen, maar dit is blijkbaar nog onvoldoende doorgedrongen. Voor dit en voor andere punten geldt dus dat de uitdaging niet moet worden ontweken, maar aanvaard. Wij behoeven de techniek niet te aanbidden en haar kritiekloos te aanvaarden. Maar wij kunnen haar niet ontkennen en afwijzen. Overigens zijn verschillende van de door Mishan opgesomde ongunstige neveneffecten veeleer toe te schrijven aan de bevolkingsgroei dan aan de economische groei. Maar dat is een heel ander onderwerp.

HEEFT de twijfel die Mishan zaait dan geen enkel nut? Natuurlijk wel. Twijfelen is vrijwel altijd nuttig.

Wij moeten ons bij voortduring afvragen, waarvoor wij eigenlijk groeien. Het groeien moet geen zinloze wedstrijd zijn in stijgingspercentages van het reëel nationaal inkomen, of van statistieken daarover. Er zijn op het gebied van de economische politiek nu eenmaal enkele meer afgeleide doelstellingen, zoals betalingsbalans evenwicht en economische groei. Mishan heeft gelijk als hij er op wijst dat daarachter de eigenlijke doelstellingen liggen. Maar hij heeft geen gelijk als hij daarom de genoemde middellijke doelstellingen verwerpt, want wij hebben deze juist nodig om de dingen te bereiken die wél onmiddellijk tegemoet komen aan de geldende doeleinden en strevingen. Wij leven niet voor het betalingsbalans evenwicht en de economische groei, maar wij kunnen ook niet leven zonder deze beide.

Zo mist het betoog van Mishan, met alle vindrijkheid waarmee hij zijn voorbeelden kiest, toch net de overtuigingskracht die nodig is om de doelstelling van economische groei te vervangen voor die van stagnatie. De kapitalistische, communistische en ontwikkelingslanden kunnen één blijven in hun streven: met economische groei meer mans!

Haren (Gr.).

F. HARTOG.

¹⁾ J. Pen: *Harmonie en conflict*, Hoofdstuk 18: „De harmonie van de groei”, 1962.

De invloed van het loon op de efficiency der bedrijven

I. Het Nederlandse loonniveau vergeleken met dat van de overige E.E.G.-landen

Inleiding *

IN het algemeen worden loonstijgingen ongunstig beoordeeld, daar zij de concurrentiepositie benadelen en de inflatie bevorderen. Slechts in een periode van economische stagnatie wordt aan een hoog loon een gunstig effect toegeschreven, daar de koopkrachtige vraag erdoor stijgt. Men kan dan echter van oordeel zijn, dat het hoge loon de veroorzaker van de stagnatie is en dat dezelfde „fouten” niet meer mogen worden gemaakt. Normaliter wordt de loonsverhoging evenwel geaccepteerd. Zij dient prijsverhogingen te compenseren en leidt tot een „rechtvaardiger” inkomensverdeling. Met enige spijt over de economische „nadelen” gaat men daarom, op grond van maatschappelijke overwegingen, akkoord met de loonsverhoging.

In deze reeks artikelen wil ik nagaan of er aan een relatief laag loonniveau ook economische nadelen zijn verbonden, en wel met name voor de structurele economische positie. Het loonpeil heeft immers voor het bedrijfsleven een taakstellend karakter. De voortbrenging dient zo te geschieden dat de loonkosten worden goedge maakt. De beloning van andere produktiefactoren, met name winst- en ondernemersinkomen, is minder dwingend. Gezien het Nederlandse loonpeil in verhouding tot de overige E.E.G.-partners, een relatie welke in dit eerste van een drietal artikelen is onderzocht, zou ik allereerst willen stellen dat de huidige economische aarzeling moeilijk aan een te hoog loonpeil kan worden toegeschreven. *Het is eerder de vraag of het in verhouding gematigde loonniveau op de structuur van de voortbrenging geen ongunstige invloed heeft gehad.* Derhalve dient de reactie van het bedrijfsleven op de hoogte van het loon te worden nagegaan, hetgeen in een volgend artikel geschiedt. In een derde artikel wordt de invloed van het loonpeil op andere economische grootheden, zoals het prijspeil en de betalingsbalans, nagegaan.

Het loonniveau in de E.E.G.

Een bepaald veld van krachten levert in een land een zeker loonpeil op. Voor een vergelijking van de loonhoogte verdient het de voorkeur, die landen te kiezen die ongeveer hetzelfde stadium van economische ontwikkeling als ons land hebben bereikt en waarmee ons land de meeste verbandingen heeft. Hieraan voldoen de landen van de E.E.G.; de onderlinge beïnvloeding tussen hen zal bovendien nog belangrijk toenemen.

Met behulp van E.E.G.-publicaties zijn de loonkosten per werknemer voor het bedrijfsleven in de diverse landen berekend. De bijlage bevat de bronnen, de gevolgde methode en enige additionele informatie. Het resultaat is in de grafiek en in de tabel weergegeven.

De hoogte van het loon in Nederland t.o.v. de E.E.G.-landen
(Nederlands loonpeil = 100)

	Duitsland	België	Frankrijk	Italië
1959	126	126	125	103
1960	113	113	123	92
1961	119	110	121	93
1962	121	104	110	101
1963	114	98	110	96
1964	114	104	108	104
april 1964	124	115	105	97
oktober 1964	125	117	104	101
april 1965	123	115	102	99
oktober 1965	125	116	101	99
april 1966	123	115	97	97
december 1966/ januari 1967		117	99	

Uit bovenstaande gegevens blijkt dat het Nederlandse loon, samen met het loon in Italië, lange tijd het laagste in de Gemeenschap is geweest. Hierbij dient te worden bedacht dat de arbeiders in Italië over het algemeen laag gekwalificeerd zijn. Door de achterblijvende stijging van het Franse loon heeft dit land zich bij de landen met een laag loonpeil gevoegd. Het is denkbaar dat de Franse economische politiek in de toekomst minder restrictief zal zijn. Momenteel ligt het Nederlandse loonpeil iets boven het niveau in de Romaanse landen, maar toch nog aanzienlijk beneden het Belgische en vooral onder het Duitse loonpeil.

Vereist Nederlands structurele situatie een lagere loonhoogte?

Er is geen reden aan te nemen dat de capaciteiten van de beroepsbevolking onderdoen voor die in andere landen. Het peil van het onderwijs is bevredigend, de bevolking

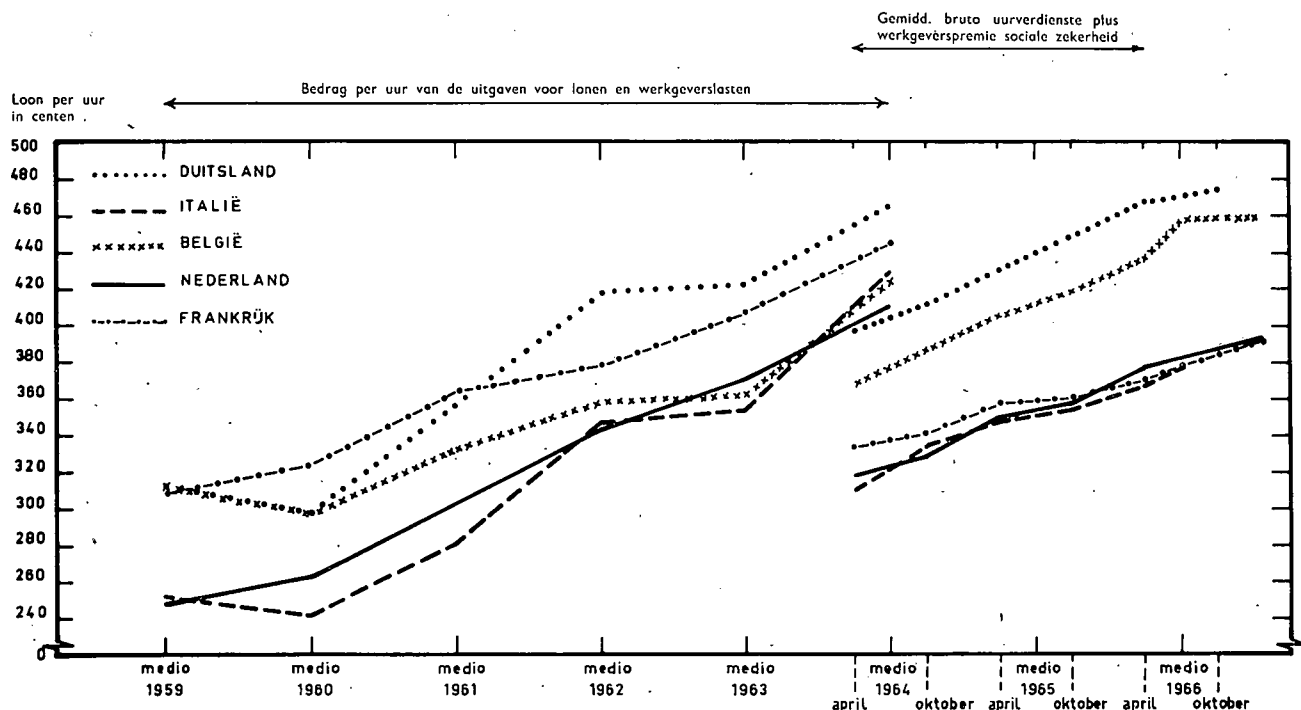
* Ik dank de heren Drs. A. Bosman en Drs. P. G. Dekker voor de vele moeite, die zij aan het (oorspronkelijke) manuscript hebben willen besteden. Alleen ikzelf ben voor de inhoud verantwoordelijk.

(I. M.)

Met één aandeel **VEREENIGD BEZIT VAN**

Ontwikkeling loonkosten

Extrapolatie van het loon
sinds april 1966 m.b.v.
index regelingloon

N.B. Voor de gebruikte bronnen zie bijlage op blz. 1098.

is leergierig en de arbeid wordt positief gewaardeerd. Het gebrek aan grondstoffen speelt steeds minder een rol door de daling van de transportkosten en de vermindering van de handelsbelemmeringen. Het aardgas heeft onze energiepositie overigens aanzienlijk verbeterd. De dichtheid van de bevolking vereist wat meer gemeenschapsvoorzieningen, doch het Ruhrbekken en Parijs kampen met dezelfde problemen. Er zijn buiten het Westen van het land nog voldoende uitwijkmogelijkheden voor vestiging. De kleine Nederlandse afstanden betekenen anderzijds ook een voordeel. Er is een goed georganiseerd transport- en bankwezen en een rijk geschakeerd patroon van dienstverlenende en toeleverende bedrijven. Amsterdam en Rotterdam zijn — weliswaar niet de voornaamste — doch wel belangrijke Europese handels- en industrie centra. Het belangrijkste is echter dat Nederland in het dichtbevolkste en welvarendste deel van Europa ligt, hetgeen ook nog binnen enkele uren kan worden bereisd. Er is dan ook een zeer omvangrijke vraag naar allerlei soorten goederen en diensten.

Duitse en Franse ondernemingen zijn daarentegen gewend op een grotere ¹⁾ binnenlandse markt te opereren, beschikken over betere „economies of scale”, hebben zich door hun grootte meer kunnen specialiseren ²⁾, hebben meer geld aan research kunnen besteden en hebben dankzij hun relatieve omvang gemakkelijker toegang tot de geld-

kapitaalmarkt. De oriëntatie op de Euromarkt vraagt een proportioneel kleinere aanpassing van de bestaande organisatie. De Euromarkt heeft evenwel voor Nederland en België een veel groter perspectief gecreëerd ¹⁾. Italië neemt in deze gehele problematiek een uitzonderingspositie in. De bevolking is weliswaar talrijk, doch dit land kampt met geringe geschooldheid van de bevolking, moeizame financieringsmogelijkheden en geringe welvaart.

Bovenstaande voor- en nadelen overwegend, zien wij geen reden voor een Nederlands loonpeil, dat lager is dan dat in de andere E.E.G.-landen.

Groningen.

Drs. H. JACOBS.

¹⁾ De betekenis van de sprong van de binnenlandse markt naar de Euromarkt (in 10 min. personen):

Land	Aantal inwoners	Inwoners buiten eigen land in E.E.G.	Euro-markt a) potentieel	Uitbreiding markt
Nederland	1	18	5 à 6	4 à 5
Frankrijk	6	13	9 à 10	3 à 4
Duitsland	8	10	10 à 11	2 à 3

a) Stel: binnenlandse markt + $\frac{1}{4}$ (Euromarkt-eigen land) is als toekomstige markt een relevant potentieel.

²⁾ De ervaring en kennis van de medewerkers in de diverse onderdelen in het bedrijf kunnen daardoor groter zijn.

(I. M.)

1894

 : aandeelhouder in ca. 200 ondernemingen

Loonkosten.

De bronnen, die zijn gebruikt om de loonkosten per werknemer per uur in de E.E.G. te achterhalen, zijn:

1959-1964: De jaarlijkse enquêtes naar de loonkosten in diverse groepen bedrijfstakken, welke in de Serie Sociale Statistiek van de E.E.G. werden gepubliceerd. Het bezwaar is dat de bedrijfstakken rouleerden en dat van het loonbedrag per bedrijfstak een ongewogen gemiddelde voor alle in dat jaar beschouwde bedrijfstakken moest worden berekend. Voor de tijdvakken 1959 en april 1964 t/m oktober 1965 is het mogelijk het verschil tussen een gewogen en een ongewogen gemiddelde te berekenen. Dit verschil bleek voor die jaren slechts enkele centen te bedragen. Het maximum was 15 cent.

Als loonbedrag uit deze publikaties werd gekozen „Het bedrag per uur van de uitgaven voor lonen en daarmede verband houdende werkgeverslasten”. Sinds 1964 is een dergelijke statistiek niet meer gepubliceerd. Daarna kunnen gegevens slechts uit de volgende statistische bron worden verkregen.

April 1964 tot en met april 1966: In de Serie Sociale Statistiek van de E.E.G. verschijnt de *Geharmoniseerde Statistiek der Verdiensten*, welke, zoals uit de loonkostengrafiek blijkt, niet bij die der bovenstaande loonkosten aansluit. Om tot een benadering van de loonkosten te komen, werden de loonbedragen der verdiensten vermeerderd met de percentages van de premies van de sociale zekerheid voor de werkgever. Deze werden verkregen uit „Vergelijkende tabellen van de stelsels voor sociale zekerheid”, 3e uitgave (1 juli 1964) van de E.E.G.-E.G.K.S.-commissie. In totaal zijn deze werkgeverspremiepercentages:

	Duits-land	Frank-rijk	Italië	Neder-land	België
	14,48	30,95	50,53	15,00	26,10
Deze bestaan uit:					
Ziekte/moederschap	4,83		13,88	6,00	
Invaliditeit			12,80	1,50	
Ouderdom/nagelaten betrekkingen	7,00	14,25	0,15	0,60	7,00
Kinderbijslag		13,50	17,50	5,00	10,25
Werkloosheid	0,65	0,20	2,30	0,50	1,00
Arbeidsongeval/beeroepsongeval	2,00 a)	3,00 a)	3,90	1,40	3,70 a)

a) Deze percentages zijn overgenomen uit: „Het loonniveau in het E.E.G.-gebied” door Drs. L. Joosten in *Nieuw Europa*, april 1965. Deze auteur vermeldt daarnaast een conglomeraat van andere sociale kosten, die door mij niet in het loonbedrag zijn opgenomen. Deze sociale kosten waren in pCt.:

19,80 | 15,45 | 19,20 | 24,40 | 25,90

Na april 1966 zijn de loonkosten benaderd door het loonbedrag van april 1966 te extrapoleren met de stijging van de bruto uurlonen in de industrie sindsdien. De bron hiervan is: *Algemeen Statistisch Bulletin 1967*, no. 3, tabel 62 (Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen).

Bovenstaande vermelde berekeningswijzen leiden tot de volgende loonbedragen per uur (in centen):

	Duits-land	Frank-rijk	Italië	Neder-land	België
1959	313	310	256	249	313
1960	298	324	242	263	297
1961	358	364	282	302	331
1962	419	380	348	345	358
1963	424	407	355	371	363
1964	468	444	429	411	426
april 1964	397	334	310	319	368
oktober 1964	413	343	334	330	386
april 1965	430	359	348	551	405
oktober 1965	449	361	354	359	417
april 1966	468	369	367	379	436
juli 1966			375		
oktober 1966	475				
december 1966					458
januari 1966		391		393	

Zonder bijrekening van de werkgeverspremie voor de sociale zekerheid zouden deze zijn:

april 1964	347	255	206	277	292
oktober 1964	361	262	222	287	306
april 1965	376	267	231	305	321
oktober 1965	392	276	235	312	331
april 1966	409	282	244	330	346

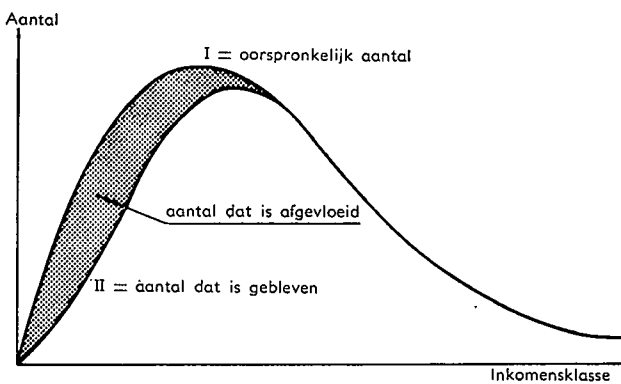
Inkomens

Inleiding

UIT verschillende studies, onder andere van de O.E.C.D. ¹⁾, blijkt dat verschillen in inkomensniveaus weinig of geen invloed hebben op de beroepsmobiliteit zoals in de klassieke economische theorieën wordt verondersteld. Als verklaring wordt vooral genoemd dat de verschillen in inkomensniveaus bij de betrokkenen weinig bekend zijn. Beter bekend — en van meer invloed — zou de inkomensgroei zijn ²⁾. Om deze invloed te kunnen beoordelen is het noodzakelijk te weten of tussen de sectoren verschillen in inkomensgroei zijn aan te wijzen. In het kader van het onderzoek zal voornamelijk de inkomensgroei in de landbouw worden nagegaan.

In de literatuur wordt over de inkomensgroei in de landbouwsector geen eenduidig antwoord gegeven. Zo schrijft Vriens ³⁾, dat „het gemiddelde inkomen (in de landbouw) per bedrijf tussen 1950 en 1961 . . . . slechts gestegen is van ca. f. 6.000 tot ca. f. 7.000 per jaar (index 117; 1950 = 100)”. In diezelfde periode steeg het indexcijfer van de gemiddelde verdiende bruto uur- en weeklonen voor de nijverheidsarbeiders resp. tot ca. 210 en 198 (1950 = 100). Van den Noort ⁴⁾ komt echter in zijn proefschrift tot de conclusie, dat „in de periode 1949-1963 inkomenspariteit voor de agrarische sector blijvend (is) gerealiseerd” (blz. 125). Dit houdt in dat in de agrarische sector eenzelfde inkomensgroei gerealiseerd zou zijn als in de voor vergelijking gebruikte sectoren.

Bij deze berekeningen doet zich echter een statistisch probleem voor dat door deze auteurs niet wordt aangevoerd, nl. dat het gemiddelde inkomen reeds stijgt als er niets anders gebeurt dan afvloeiing van degenen met de lage inkomens. Dat wil dus zeggen dat de stijging van het gemiddelde inkomen op zichzelf nog niets zegt over de stijging van het inkomen van degenen die in de landbouw blijven. In de figuur is schematisch aangegeven welke groep gedurende de beschouwde periode is gebleven.

¹⁾ O.E.C.D.: *Wages and labour mobility*, Parijs 1965, 258 blz.

²⁾ G. J. Lulofs: *De Amerikaanse arbeidsmarkt*, Meppel 1960, 264 blz.

³⁾ A. N. J. Vriens: „Het agrarisch dilemma” in *E.-S.B.* van 8 juli 1964.

⁴⁾ P. C. van den Noort: *Omvang en verdeling van het agrarisch inkomen in Nederland, 1923-1963*, Verslag Landbouwkundig Onderzoek 667, 1965, 164 blz.

ontwikkeling in de landbouw

Op dit probleem wijst ook McElveen⁵⁾, die o.a. schrijft: „Due to the wide range and extreme right skewness of the farm income distribution, reductions in number of smaller farms over time can cause the mean income to increase even though incomes of the remaining farmers declined”.

In het navolgende wordt getracht de gemiddelde inkomensgroei in de periode 1950 tot 1960 te benaderen voor degenen die in de landbouw zijn gebleven (groep II). Het principe is, dat voor degenen die in 1950-1960 zijn afgevloeid (I-II), het gemiddeld in 1950 verdiende inkomen wordt geschat. Het produkt van hun aantal en dat inkomen, is een schatting van het gearceerde deel in figuur 1. De aldus berekende inkomensverdeling in 1950 voor groep II is vergeleken met de inkomensverdeling voor diezelfde groep in 1960.

Statistisch materiaal⁶⁾

Voor het maken van berekeningen van de inkomensontwikkeling zijn gegevens nodig over het inkomen en de beroepsbevolking. In eerste aanleg schijnen de statistieken van de fiscale inkomensverdelingen het meest geschikt. Wat de aantallen belastingplichtigen betreft blijven echter, met name in de landbouw, de medewerkende gezinsleden, voor zover hun geen loon of inkomen wordt toegerekend, buiten beschouwing. Zij worden dan namelijk bij de aanslag van het bedrijfshoofd inbegrepen. Doordat in de naoorlogse periode het aantal medewerkende gezinsleden sterker is afgenomen dan het aantal zelfstandigen in de landbouw, zijn de verdelingen van de fiscale inkomens niet vergelijkbaar. Hoewel meer globaal van opzet, verdienen voor de berekeningen de gegevens van de arbeidskrachtentellingen en de nationale rekeningen de voorkeur.

Getracht zal worden uit verschillende soorten gegevens de berekeningen te maken, t.w.:

- zowel voor inkomen als beroepsbevolking uit de nationale rekeningen;
- voor het inkomen uit de nationale rekeningen, voor de beroepsbevolking uit de arbeidskrachtentellingen in de land- en tuinbouw;
- voor het inkomen uit de fiscale inkomensgegevens, voor de beroepsbevolking uit de arbeidskrachtentellingen in de land- en tuinbouw.

De beide laatste berekeningen kunnen dienen als controle

op de berekeningen voor de landbouwsector volgens de eerstgenoemde gegevens. Blijkt een overeenstemming tussen de uitkomsten aanwezig te zijn dan kunnen, op basis van de fiscale inkomensgegevens, ook regionale berekeningen worden gemaakt.

Berekeningen

1. Op grond van nationale rekeningen.

Door het C.B.S. (1967) zijn berekeningen gemaakt betreffende de arbeidsbezetting in manjaren ingedeeld naar sectoren vanaf 1947. Daarnaast zijn gegevens bekend van het nationaal inkomen ingedeeld naar dezelfde sectoren. Om inkomensfluctuaties, met name voor de landbouw, zo goed mogelijk te elimineren, is in deze berekening wat het inkomen betreft uitgegaan van een gemiddelde van 3 jaar, t.w. het gemiddelde van 1950, 1951 en 1952 als basis en het gemiddelde van 1960, 1961 en 1962 als voorlopig eindpunt. Deze gemiddelden zijn gesteld tegenover de arbeidsbezetting in 1951 en 1961. De beschouwde periode is hier een jaar opgeschoven, omdat de gegevens van voor 1950 minder betrouwbaar leken.

Indien nu in eerste aanleg wordt aangenomen dat degenen die de sector landbouw, visserij en bosbouw gedurende de periode 1951-1961 hebben verlaten (sectorindeling van het C.B.S.), in het basisjaar een inkomen kan worden toegerekend van gemiddeld f. 3.000 per jaar (het gemiddelde inkomen voor de totale sector bedroeg toen f. 4.269) en degenen die gedurende de beschouwde periode extra tot de overige sectoren zijn toetreden, in de eindsituatie een inkomen van gemiddeld f. 6.000 per jaar (het totale gemiddelde voor de overige sectoren was f. 8.722 in 1961), kan de berekening gegeven in tabel 1 worden gemaakt. Hierbij dient te worden opgemerkt dat in de periode van 1951 tot 1961 de inflatie volgens de prijsindex van het nationaal inkomen 25 pCt. bedroeg.

Een exacte bepaling van het gemiddelde inkomen van de afgevloeide beroepspersonen is nauwelijks mogelijk. Wellicht is het iets meer reëel om voor de niet-zelfstandigen in de sector landbouw, visserij en bosbouw te veronderstellen dat het gemiddelde inkomen in het basisjaar van

⁵⁾ J. V. McElveen: „Farm numbers, farm size and farm income” in *Journal of Farm Economics*, 45, 1 : 1-12, 1963.

⁶⁾ Al het gebruikte statistische materiaal is afkomstig van het C.B.S. (o.a. Statistische Bulletins no. 22 en 60 van 1967).

(I.M.)

TABEL 1.

Berekening in eerste aanleg van de reële inkomenstoename in procenten per jaar, voor hetzelfde aantal personen in begin- en eindsituatie, gesplitst naar enkele sectoren, periode 1951 tot 1961

Sector	Totaal inkomen		Arbeidsbezetting			Gem. inkomen van de afgevloeden	Totaal inkomen van de afgevloeden	Totaal inkomen van de blijvenden	Index totaal inkomen (van de blijvenden)	Index gedefleerd	Reële groei per jaar
	1951 a)	1961 a)	1951	1961	verschil						
	× mln. gld.		× 1.000 manjaren			gld.	× mln. gld.				
						1951					
Landbouw, visserij en bosbouw w.v. niet-zelfstandigen	2.446	3.718	573	449	— 124	3.000	372	2.074	179,3	143,4	3,6
w.v. zelfstandigen	520	760	147	114	— 33	3.000	99	421	180,5	144,4	3,7
	1.926	2.958	426	335	— 91	3.000	273	1.653	178,9	143,1	3,6
						Gem. inkomen van de toegetroedenen	Totaal inkomen van de toegetroedenen	Totaal inkomen van de blijvenden			
						1961					
Bedrijven	6.377	15.642	1.522	1.749	+ 227	6.000	1.362	14.280	223,9	179,1	6,0
Diensten	5.747	13.111	1.316	1.548	+ 232	6.000	1.392	11.719	203,9	163,1	5,0
Overheid	1.732	4.337	376	497	+ 121	6.000	726	3.611	208,5	166,8	5,25
Totaal overig	13.856	33.090	3.214	3.794	+ 580	6.000	3.480	29.610	213,7	171,0	5,5

a) Factorkosten, gemiddelde over 3 jaar: 1951 = 1950, 1951, 1952; 1961 = 1960, 1961, 1962.

degenen die zijn uitgetreden gelijk was aan het gemiddelde van de totale groep niet-zelfstandigen, namelijk ca. f. 3.500. Op basis hiervan wordt de reële inkomensgroei van de niet-zelfstandigen over de genoemde periode ca. 4,15 pCt. per jaar. Het uurloon van volwassen mannelijke landarbeiders nam over deze periode toe met ca. 5 pCt. per jaar. Rekening houdend met een zekere arbeidstijdverkortung komen de beide laatste cijfers goed overeen.

Wordt ook voor de zelfstandigen in de sector landbouw, visserij en bosbouw een gemiddeld inkomen van de uitgetreden aangenomen van f. 3.500 in het basisjaar, dan blijkt het groeipercentage 3,9 per jaar geweest te zijn. Dit verschilt dus weinig met de in tabel 1 berekende 3,6 pCt. De schatting, dat het gemiddelde inkomen van de uitgetreden zelfstandigen in het basisjaar lager is geweest dan het gemiddelde van de niet-zelfstandigen is echter wel reëel te achten. De groep uitgetreden zelfstandigen omvat voornamelijk oudere bedrijfshoofden die hun niet levenskrachtig bedrijfje beëindigen wegens het ontbreken van een opvolger en medewerkende zoons, voor wie het toe te rekenen loon veelal lager is dan dat van landarbeiders.

Het gemiddelde inkomen van de netto toegetroeden beroepspersonen tot de overige sectoren is in tabel 1 gesteld op f. 6.000. Het gemiddelde inkomen van deze netto toegevloede personen is lager gesteld dan dat van de in de beginperiode reeds aanwezigen, omdat deze toename ook hen omvat die nog maar enkele jaren in het arbeidsproces zijn opgenomen, de uit de landbouw afgevloede landarbeiders e.d. Het gemiddelde jaarinkomen van een volwassen meerderjarige mannelijke produktie-arbeider in de nijverheid bedroeg in 1961 ca. f. 5.300, van de vrouwen uit dezelfde groep ca. f. 3.200. Rekening houdend met het verschil tussen besteedbaar inkomen en factorinkomen

is de schatting van f. 6.000 voor de extra toegetroedenen in 1961 wel reëel te achten. Wordt eventueel uitgegaan van een schatting van f. 7.000 voor deze groep dan bedraagt de reële groei per jaar van het inkomen voor het totaal van de overige sectoren 5,3 pCt. Dus weinig lager dan de in tabel 1 berekende 5,5 pCt.

2. Nationale rekeningen plus arbeidskrachtentellingen.

Uit gegevens van de arbeidskrachtentellingen in de land- en tuinbouw blijkt dat de gezinsarbeidskrachten (mannen en vrouwen) uitgedrukt in arbeidsjaareenheden over de periode 1950-1962 afnam van 395.300 tot 306.800, derhalve met 88.500. Het agrarisch inkomen, verminderd met het arbeidsloon van de werknemers nam over deze periode toe van f. 1.706 mln. tot f. 2.809 mln. Indien ook nu weer het gemiddelde inkomen van degenen die zijn uitgetreden in het basisjaar op f. 3.000 wordt gesteld, volgt dat de toename van het gemiddelde inkomen van degenen die in de landbouw zijn gebleven nominaal met 95 pCt. is toegenomen. Gedefleerd wordt dit 33,6 pCt. ofwel 2,45 pCt. per jaar. Hierbij moet worden opgemerkt dat voor de landbouw het jaar 1962 relatief slecht is geweest. Wordt de berekening gemaakt over de periode 1950-1965 dan blijkt de reële toename 63,5 pCt. te zijn geweest ofwel 3,3 pCt. per jaar.

3. Fiscale inkomensverdelingen plus arbeidskrachtentellingen.

Ten slotte zal worden getracht de inkomensgroei voor de zelfstandigen in de landbouw te berekenen uit de fiscale inkomensgegevens. Voor de beroepsbevolking wordt weer uitgegaan van de arbeidskrachtentellingen in de land- en tuinbouw. Voor de inkomensgegevens wordt uitgegaan van de statistieken van de inkomensverdeling in 1950 en 1960.

Om het fiscale inkomen van de zelfstandigen in de land-

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

bouw te berekenen moet het totale fiscale landbouwin-
komen worden verminderd met het inkomen van de land-
arbeiders. Voor 1960 is de landbouw en visserij tezamen
geteld en moet dus ook het visserij-inkomen worden afge-
trokken. Verder moet voor 1960 rekening worden gehouden
met een extra investeringsaftrek die in dat jaar mogelijk
was, waardoor het fiscale inkomen lager is dan het werkelijk
inkomen.

Met deze gegevens is te berekenen dat de reële inkomens-
groei van de zelfstandigen die in de landbouw zijn gebleven
41,5 pCt. is geweest, derhalve ca. 3,5 pCt. per jaar ⁷⁾.

Geconcludeerd kan dus worden, dat, uitgaande van
dezelfde aantallen personen in de begin- en eindsituatie,
in vergelijking met een reële inkomensgroei voor de
werkgevers en werknemers in de overige sectoren van
gemiddeld ruim 5 pCt. per jaar, de reële inkomensgroei
van de werkers in de sector landbouw, visserij en bosbouw
met ca. 3,5 pCt. per jaar duidelijk ten achter is gebleven.

Toepassing voor enkele regionale gebieden

Op basis van de regionale gegevens van de statistieken
van fiscale inkomens en de arbeidskrachtentellingen in
de land- en tuinbouw, kunnen ook berekeningen worden
gemaakt van de inkomensgroei voor de sector land- en
tuinbouw per economisch-geografisch gebied. Evenals
bij de landelijke berekeningen zijn hierbij ook enige aan-
passingen en correcties noodzakelijk.

Voor een aantal economisch-geografische gebieden is
deze berekening gemaakt (tabel 2). Met name de regio's
met de kleinste en de grootste groei zijn hierin opgenomen
om te kunnen nagaan of enig verband met de afvloeien van
arbeid is aan te wijzen ⁸⁾.

TABEL 2.

*Inkomensgroei en ontwikkeling van het aantal zelfstandigen
in de land- en tuinbouw in enkele economisch-geografische
gebieden, gerangschikt naar inkomensgroei,
periode 1950-1960*

Gebied	Reële toename van het inkomen in pCt.		Ontwikkeling van het aantal arbeids- jaareenheden in pCt.
	1950-1960 (Y)	per jaar	
Fries zandgebied	16,9	1,6	— 21,7
Friese bouwstreek	23,6	2,1	— 23,1
Groninger veenkolonien	30,4	2,7	— 19,0
Noord-Limburg	46,6	3,9	— 1,7
Westelijk weidegebied in Z.H.	56,6	4,6	— 8,5
Haarl. meer en Amstelland	70,1	5,4	— 4,9
Het Westland	73,6	5,7	+ 8,6

Uit tabel 2 blijkt dat een geringe groei van het inkomen
gepaard gaat met een sterke teruggang van de hoeveelheid
arbeid van de zelfstandigen. Dit wijst erop dat de inkomens-
ontwikkeling een mede bepalende factor is in de allocatie
van de arbeid, zoals in de inleiding werd verondersteld.

I.C.W., Wageningen.

J. PLOEGER.

⁷⁾ Zie voor de uitgevoerde berekeningen J. Ploeger: *Bereke-
ning van de inkomensontwikkeling in de landbouw ten behoeve
van het mobiliteitsonderzoek*. Nota no. 416 van het Instituut
voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding te Wageningen,
welke op aanvraag verkrijgbaar is.

⁸⁾ De vergelijking uit de gegevens van tabel 2 is:
 $L = 0,47 Y - 31,4$; $r = 0,90$. Opmerkelijk is dat de afvloeiing
gelijk nul is bij een reële inkomensgroei van 66,8 pCt. ofwel 5,25
pCt. per jaar, dus vrijwel gelijk aan die van de overige sectoren.

Onbewerkt en herschreven

DIT voorjaar heeft Drs. J. A. de Vries in op-
dracht van CEBECO een experimenteel onder-
zoek verricht naar het effect van het popula-
riseren van schriftelijke voorlichting aan Neder-
landse boeren. Het verslag van de resultaten van dit
voor ons land originele onderzoek is dezer dagen
verschenen ¹⁾.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van het
coöperatieblad „Berkelland-nieuws”. In het mei-
nummer 1967 van dat blad werd voor de ene, volgens
toeval gekozen, helft van de lezers een artikel opge-
nomen, dat door de redactie niet was bewerkt. In
hetzelfde nummer werd voor de andere helft van de
lezers op dezelfde plaats in het blad een herschreven
versie van het artikel afgedrukt. Door middel van
een postenquête werd vervolgens aan alle ontvangers
van het blad o.a. een oordeel over het artikel ge-
vraagd.

In het rapport zijn 29 conclusies geformuleerd.
Enkele ervan luiden als volgt:

1. Het herschrijven van kopij volgens criteria van
leesbaarheid en stijl heeft tot gevolg dat deze kopij
meer gelezen wordt.

2. Het bewerken van een artikel door variaties
in de lay-out heeft tot gevolg dat het artikel meer
gelezen en gunstiger beoordeeld wordt.

3. Het op verantwoorde wijze populariseren van
een artikel heeft tot gevolg, dat de lezer het als een-
voudiger geschreven en gemakkelijker te begrijpen
beoordeelt.

4. De bewerking en de variaties in de lay-out
moeten duidelijk en doelbewust toegepast worden,
willen zij het gewenste resultaat opleveren.

5. Een verantwoorde bewerking van een artikel
heeft geen invloed op de nieuwswaarde en de prak-
tische waarde van dit artikel voor de lezer.

Deze en andere conclusies die Drs. de Vries uit
zijn onderzoek heeft getrokken, zijn interessant en
ongetwijfeld voor velen van nut. Algemene geldigheid
hebben zij echter niet. In de eerste plaats niet omdat
enkele conclusies — de schrijver wijst hier nadruk-
kelijk op — voor generalisatie te optimistisch c.q. te
pessimistisch geformuleerd kunnen zijn vanwege het
feit, dat de respondenten op de enquête geen repre-
sentatieve steekproef uit het totaal aantal „Berkel-
land-nieuws”-lezers vormden. En voorts niet omdat
het hier slechts ging om een beperkt experiment
onder een beperkte lezerskring, t.w. om voorlichting
aan Nederlandse boeren door middel van een artikel
over de organisatie van de varkensfokkerij. De con-
clusies behoeven dus niet voor bijv. E.-S.B.-kopij te
gelden, al was het alleen maar omdat zich onder de
lezers van E.-S.B. te weinig varkenshouders bevinden.

d.W.

¹⁾ Drs. J. A. de Vries: „Onbewerkt en herschreven”.
Uitgave van de Nationale Coöperatieve Aan-
Verkoopvereniging voor land- en tuinbouw G.A.
„CEBECO”, Rotterdam 1967, 65 blz., f. 7,50.

Een vreemde zaak

TOT 1 juli 1967 waren de ambtenaren, werkzaam bij semi-overheidsinstellingen — voor zover hun loon- en arbeidsvoorwaarden niet publiekrechtelijk moesten worden goedgekeurd — en voor zover hun loon lager was dan f. 12.400 per jaar, verzekerd volgens de Ziektewet. Dit impliceerde, dat zij eveneens, nl. op grond van art. 3, 1e lid, sub a van de Ziekenfondswet, verplicht waren verzekerd voor de kosten van geneeskundige verzorging. Dit artikel zegt namelijk:

1. Verzekerd is:

a. de werknemer in de zin van de Ziektewet, uitgezonderd:

1e. degene, wiens loon, verdiend in een of meer dienstbetrekkingen in de zin van de Ziektewet, meer bedraagt dan f. 12.400.

Per 1 juli 1967 is de Ziektewet gewijzigd in die zin, dat niet meer onder die wet vallen (art. 6, 1e lid, sub a) degenen, aan wie door het Rijk ter zake van hun arbeidsverhouding invaliditeitspensioen is verzekerd dan wel zal zijn verzekerd, indien het met hen voor langer dan zes maanden of voor onbepaalde tijd aangegane dienstverband zes maanden heeft geduurd, alsmede van degenen, bedoeld in art. 2, tweede lid, onder a, van de Ambtenarenwet 1929. De ambtenaren van de semi-overheidsinstellingen vallen onder die bepalingen en ergo vallen zij per 1 juli 1967 noch onder de Ziektewet, noch onder het Ziekenfondsenbesluit. Zij zijn dus niet meer verzekerd tegen de uit een ziektegeval voortvloeiende kosten en moeten:

a. of zich aansluiten bij de I.Z.R. of I.Z.A. indien daartoe de mogelijkheid aanwezig is;

b. of een eigen ziektekostenverzekering sluiten.

De rijksarbeidscontractanten vielen vóór 1 juli 1967 krachtens het bepaalde in art. 21, eerste lid, sub 2 niet onder de Ziektewet, maar waren wel verplicht verzekerd krachtens de Ziekenfondswet. Deze verplichting steunde op art. 1 onder C van het Koninklijk besluit van 23 december 1965, Stbl. 638, gewijzigd bij Koninklijk besluit van 19 juli 1966, Stbl. 328 (het zgn. Aanwijzingsbesluit verplicht verzekerden). In dat opzicht waren de rijksarbeidscontractanten en de ambtenaren bij de semi-overheidsinstellingen met een salaris beneden de loongrens, gelijkgeschakeld, d.w.z. verplicht verzekerd volgens de Ziekenfondswet. *in vaste dienst vrijwillig verzekerd.*

Na 1 juli 1967 is in die gelijkgeschakeling verandering gebracht in die richting, dat:

a. de ambtenaren bij de semi-overheidsinstellingen niet meer verplicht verzekerd zijn krachtens de Ziekenfondswet;

b. de rijksarbeidscontractanten, hoewel zij toch ook onder de omschrijving van het hiervoor geciteerde art. 6, 1e lid, sub a van de Ziektewet vallen, wel verplicht verzekerd blijven. Art. 1, sub c van bovengenoemd aanwijzingsbesluit is namelijk niet per 1 juli 1967 ingetrokken.

Het vreemde van de zaak is nu, dat de Ziekenfondsen geen enkele poging doen om de bovenbedoelde ambtenaren, werkzaam bij de semi-overheidsinstellingen, van hun ledenlijst te schrappen, doch regelmatig blijven doorgaan met het uitbetalen van de krachtens de Ziekenfondswet vastgestelde vergoedingen. In de praktijk is mij tot op heden dan ook nog niet van moeilijkheden gebleken,

doch het is toch wel in hoge mate onbevredigend, dat deze zaak nog geen wettelijke ondergrond heeft verkregen.

De houding van de Ziekenfondsen is wel begrijpelijk, want:

1e betekent de wijziging van de Ziektewet dat zij een grote groep van contribuabelen kwijtraken, waardoor hun draagvlak aanmerkelijk verkleint en waartegen zij uiteraard bezwaar hebben;

2e koesteren zij waarschijnlijk de hoop, dat er alsnog een wijziging van het Aanwijzingsbesluit tot stand zal komen, welke ertoe strekt, dat de bedoelde groep van ambtenaren alsnog verplicht verzekerd kan blijven. Naar ik meen heeft een ter zake uitgebracht advies van de Ziekenfondsraad aan de Minister van Sociale Zaken, die strekking.

Intussen blijft het omtrent deze aangelegenheid merkwaardig stil in de vakpers en het verwondert mij, eerlijk gezegd, dat de vakorganisaties deze zaak nog niet tot klaarheid hebben gebracht. Naar mijn mening zijn echter noch de betrokken ambtenaren noch de Ziekenfondsen, noch de I.Z.R. en I.Z.A.'s met een toestand als hierboven geschetst, gediend en ik meen daarom dat op dit punt zo spoedig mogelijk een duidelijke uitspraak moet worden gedaan.

Utrecht..

G. SIEBRANDS.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

DE BETEKENIS VAN DE VERKEERSTHEORIE VOOR HET TE VOEREN VERKEERSBELEID

De Sectie voor Verkeerstheorie van de Afdeling voor Verkeer en Verkeerstechneik van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs houdt op vrijdag 24 november 1967 haar eerste lustrumbijeenkomst in de vergaderzaal van genoemd instituut, Prinsessegracht 23, 's-Gravenhage. Deze bijzondere bijeenkomst, aanvangend om 10.00 uur en eindigend ca. 16.15 uur, zal worden gewijd aan het thema: „De betekenis van de verkeerstheorie voor het te voeren verkeersbeleid”.

Prof. Dr. L. H. Klaassen leidt de dag in met een beschouwing over: „De maatschappelijke en economische betekenis van de verkeersinfrastructuur”. Voorts geven vier sprekers in het kader van het gekozen thema hun mening over de wenselijkheid van een theoretische behandeling van verkeersvraagstukken aan de hand van enkele voorbeelden uit de praktijk. De voornaamste verkeerssoorten te land, te water en in de lucht komen daarbij ter sprake, en wel als volgt:

1. Landwegen. Spreker: Prof. Ir. J. Volmüller over: „Methodiek van het onderzoek van de Commissie Openbaar Vervoer in het Westen des lands in samenhang met het expanderende autoverkeer”.
2. Waterwegen. Spreker: Ir. H. A. Ferguson over: „Het onderzoek van verkeersproblemen op waterwegen, toegelicht met enkele voorbeelden”.
3. Spoorwegen. Spreker: Mr. G. A. Pouw over: „Infrastructuur en capaciteit bij railverkeer”.
4. Luchtwegen. Spreker: Drs. J. Buhrman over: „Separatieproblemen voor vliegtuigen boven de Noord-Atlantische Oceaan”.

Tussen de 2e en 3e voordracht zal een lunchpauze worden ingelast. De nabeschuiving en samenvatting van de behandelde stof zal worden verzorgd door Prof. Ir. J. L. A. Cuperus.

Belangstellenden, die de bijeenkomst wensen bij te wonen, kunnen zich vóór 15 november 1967 aanmelden bij Ir. L. H. Jacobsen, Haagse Veer 35, Rotterdam, tel. (010) 11 92 00 (overdag).

Dr. J. Denduyver: *De wegstkosten. Theoretische studie en praktische toepassing voor het wegvervoer in België.* Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen 1966, 264 blz., B.fr. 250.

DEZE dissertatie van een wetenschappelijk medewerker aan de Economische Faculteit van de Rijksuniversiteit van Gent bevat een studie over de wegstkosten, een onderwerp dat in de vervoerseconomie een centrale plaats inneemt.

De studie bestaat uit een empirisch gedeelte, t.w. een berekening van de kosten van de weg in België van 1950-1962, waarin ook de door het wegvervoer betaalde lasten in de beschouwing worden opgenomen, en een hieraan voorafgaand deel met een theoretische benadering van het begrip wegstkosten op basis van literatuuronderzoek en reeds verrichte onderzoeken in binnen- en buitenland. Deze tweeledige opzet heeft helaas tot gevolg gehad, dat de theoretische beschouwing, welke is gericht op de praktische berekeningen in het tweede deel, minder diepgaand is geworden dan men zou wensen. Daar staat echter tegenover, dat de schrijver zijn onderwerp met een grote nauwgezetheid behandelt en een welhaast ongekende objectiviteit ten toon spreidt, waardoor de vele inzichten en principes, die met betrekking tot de wegstkosten in de loop van de tijd zijn ontwikkeld, volledig tot hun recht komen.

In de inleiding wordt aan de vraagstelling vorm gegeven door uit te gaan van de wegen als collectieve voorzieningen; een bestudering van het vraagstuk van de wegstkosten wordt nodig geacht om de overheid een inzicht te verschaffen in het investeringsbeleid in wegen en om een grondslag te verschaffen voor een dekkingsstelsel voor de hieruit voortvloeiende wegstkosten.

In het eerste hoofdstuk wordt het begrip wegstkosten tot de traditionele kosten beperkt, waaronder ook interest, omdat ook de overheid interestverplichtingen heeft. Een uitbreiding van het begrip wegstkosten tot de kosten ontstaan door het gebruik van de infrastructuur, zoals congestiekosten, wordt afgewezen.

In hoofdstuk twee dwingt bij de berekening van de wegstkosten de pragmatische opzet tot een volledige ommezwaai: wanneer eerst op theo-

retische gronden besloten is tot kostprijzen op basis van vervangingswaarde, wordt vervolgens beredeneerd, dat uit praktische overwegingen jaarlijkse uitgaven berekend dienen te worden, gecorrigeerd met geschatte kostprijzen. Bij de toerekening van de wegstkosten in hoofdstuk drie worden de bezwaren tegen een tariefsysteem op basis van de marginale wegstkosten niet gericht tegen de theoretische zwakke welvaartseconomische onderbouw van het marginalisme, maar wordt de toepasbaarheid van het systeem in twijfel getrokken. De meeste bezwaren, die te berde worden gebracht, gelden echter voor elk toerekeningssysteem. Ten aanzien van het hoofdbezwaar tegen de marginale methode, het deficit dat voor de wegbeheerder zou ontstaan, kan worden opgemerkt, dat vele methoden zijn ontwikkeld om dit te vermijden. Bovendien is het helemaal niet zeker, dat op een zeer druk bezet wegennet van een deficit sprake zal zijn, zeker niet wanneer men de congestiekosten in rekening brengt.

Wanneer de schrijver in figuur 2 op blz. 51 vanuit het bedrijfseconomische verlies bij marginale prijszetting een maatschappelijk verlies calculeert, maakt hij m.i. een fout. Hij beschouwt als consumentensurplus slechts het oppervlak onder de vraagcurve tussen de — hogere — kostprijs en de — lagere — prijs, terwijl het gehele oppervlak onder de vraagcurve boven de betaalde prijs als consumentensurplus beschouwd dient te worden. In dat geval wordt het bedrijfseconomisch verlies in het gegeven voorbeeld meer dan gecompenseerd door het consumentensurplus.

Bij het vraagstuk van de toerekening van de wegstkosten wordt de vraag gesteld: dienen de wegstkosten door de overheid, dan wel door de gebruikers te worden betaald? En wanneer ze door de gebruikers moeten worden betaald, draagt dan de vervoerssector als geheel zijn lasten, draagt ieder vervoermiddel zijn wegstkosten, worden de wegstkosten per vervoerrelatie doorberekend, of draagt iedere vervoerprestatie zijn wegstkosten? De schrijver

gaat op deze vragen uitgebreid in aan de hand van eenvoudige rekentabellen. Hij geeft de voorkeur aan volledige kostendekking per vervoerprestatie; dan worden minimale maatschappelijke kosten verkregen, gecombineerd met afwezigheid van vervalsing van de concurrentievoorwaarden.

Ook indien de gemeenschap de kosten van de weg draagt, zijn bij rationele keuze de maatschappelijke kosten van het vervoer minimaal volgens de schrijver; wel vindt dan een subsidiëring van de producenten-verladers plaats ten opzichte van producenten-niet-verladers. Hij gaat niet in op het effect dat het gratis beschikbaar stellen van infrastructuur zal hebben op het gebruik hiervan en dus indirect op de wegstkosten.

Wanneer gekozen wordt voor een stelsel van directe rentabiliteit, ontstaat het vraagstuk van de verdeling van de wegstkosten, tussen weggebruikers en anderen en tussen de verschillende categorieën weggebruikers onderling. In hoofdstuk IV behandelt de schrijver de bekende principes, waarvan bij een dergelijke verdeling kan worden uitgegaan, het causaliteitsprincipe (degene, die de kosten veroorzaakt betaalt ze), het gebruiksprincipe (de kosten worden berekend naar het gebruik dat van de infrastructuur gemaakt wordt), en het nutsprincipe (er wordt bijgedragen in de wegstkosten naar rato van het door de weggebruikers verkregen voordeel). Uitvoerig wordt ingegaan op de verdeling van de wegstkosten tussen de verschillende categorieën voertuigen; hierbij worden de toepassingen in Duitsland en Nederland van de in de Verenigde Staten ontwikkelde methoden om het oorzakelijk verband tussen het gebruik van de voertuigen en de wegstkosten vast te stellen besproken.

Wanneer de auteur de toepassing van de AASHO-test op Nederlandse verhoudingen door Walter en Geerlings¹⁾ bespreekt en de daartegen gerezen bezwaren opsomt, komt hij tot de uitspraak: „Het is opvallend hoe de bezwaren tegen de Nederlandse verdelingsmethode in het teken staan van het opdrijven van het deel van de

¹⁾ Dr. J. Walter en Dr. J. W. H. Geerlings: „Toerekening van de kosten van de weg in Nederland aan enkele groepen weggebruikers”, *De Ingenieur*, oktober 1963, no. 41, blz. 95-103.

wegkosten dat door de lichtere wagens en in de eerste plaats door de personenwagens moet worden gedragen. De aangehaalde kritieken vormen een wetenschappelijke verdediging van de belangen van eigenaars van zware voertuigen". Men kan zich dan ook volledig aansluiten bij de conclusie van de auteur, dat een nauwkeurige kostenberekening een voorwaarde is om het probleem van de verdeling van de wegstkosten, waarbij meestal tegenstrijdige belangen zijn betrokken, op te lossen. Uit de behandelde onderzoeken is echter gebleken, dat zelfs bij nauwgezet afwegen van de schattingen niet vermeden kan worden, dat elke wegstkostenrekening arbitraire elementen bevat, zowel aan kosten- als aan opbrengstzijde.

Bij de behandeling van het financieringsvraagstuk van de wegen, hier gescheiden van het vraagstuk van de verdeling van de wegstkosten, volgt de schrijver de Belgische ontwikkeling op dit gebied. Na de periode van tolheffing volgt in België financiering door belastingheffing en vervolgens door leningen. Aan de hand van deze ontwikkeling worden de voor- en nadelen van fondsvorming en speciale openbare organen voor investering in wegen besproken. Volgens de schrijver hangt de betekenis van dergelijke bijzondere financieringsvormen voornamelijk af van de doeleinden, die de overheid ermee tracht te bereiken. Financiering door middel van bestemmingsheffingen op het wegvervoer acht de schrijver gewenst, indien het „noodzakelijk geachte" projecten betreft. Ten slotte geeft de schrijver een drietal praktische methoden ter dekking van de wegstkosten: toerekening aan de gemeenschap, toerekening aan het wegvervoer door middel van toll en toerekening aan het wegvervoer door middel van speciale belastingen. De schrijver spreekt een zekere voorkeur uit voor de laatste methode, waarbij hij een combinatie van een verkeersbelasting en een benzinebelasting voorstelt onder de volgende voorwaarden:

- 1) „Een dekking van de wegstkosten per vervoerprestatie moet door de overheid worden nagestreefd.
- 2) De berekeningen betreffende de veroorzaakte kosten moeten met een voldoende graad van nauwkeurigheid worden uitgevoerd".

In het tweede deel maakt de schrijver een wegstkostenrekening op voor het wegvervoer in België voor de periode 1950-1962. Bij een vergelijking tussen de wegstkosten en de opbrengsten van de

belastingen van enkele categorieën motorvoertuigen komt hij tot de conclusie, dat personenwagens en lichte vrachtwagens meer dan hun wegstkosten opbrengen, terwijl zware vrachtwagens minder dan hun wegstkosten opbrengen. Dit laatste is z.i. te wijten aan de geringe belasting op dieselolie.

Het niveau van de totale opbrengsten van het wegvervoer overtreft sinds 1959 in België de wegstkosten; dit, volgens de schrijver, is veroorzaakt door een sterke toename van het aantal voertuigen alsook door de verhoging van benzine- en verkeersbelastingen.

De algemene indruk van dit werk is, dat het een grondige, op de praktijk gerichte benadering van het vraagstuk van de wegstkosten bevat. Deze opzet sluit een geïntegreerde theoretische

benadering van het vraagstuk van de wegstkosten uit, als gevolg waarvan het belangrijke bezwaar ontstaat, dat het verband tussen de heffingstelsels voor de wegstkosten en het gebruik van de infrastructuur niet ter sprake komt. Meer in het bijzonder ontbreekt een behandeling van het vraagstuk van de investeringen in wegen bij toenemend weggebruik, van de invloed van de prijzen op het weggebruik en indirect op de benodigde investeringen. De schrijver gaat weliswaar grondig op de problemen in, maar door het ontbreken van een ruimer theoretisch kader waarbinnen het vraagstuk van de wegstkosten zou moeten worden geplaatst, kan hij slechts weinig opzienbarende conclusies trekken.

Amsterdam.

Drs. C. SMITS.

Ragnar Frisch: Maxima and Minima; Theory and Economic Applications (in collaboration with A. Nataf). D. Reidel Publishing Company, Dordrecht Holland 1966, XII + 176 blz., f. 30.

HET onderwerp van dit boek is minder uitgebreid dan de titel doet vermoeden. Het behandelt de klassieke theorie — met Lagrange multipliers — van het maximaliseren van een voldoende differentieerbare functie onder bijvoorbeeld in de vorm van vergelijkingen, met uitsluiting van de voor toepassingen belangrijke en in de mode zijnde problemen van de wiskundige programmering, waarin de voorwaarden ook ongelijkheden omvatten. Deze klassieke theorie wordt echter dan ook grondig behandeld, tot en met de voldoende voorwaarden voor een (lokaal) maximum voor zover deze door de voorwaarden in termen van afgeleiden van de tweede orde kunnen worden beschreven (en dat is praktisch altijd ruim genoeg). Ook wordt in 65 blz. een nuttig overzicht over de theorie van de lineaire algebra tot en met de karakteristieke vergelijking van een matrix gegeven, kennis waarvan nodig is voor de rest van het boek. De meeste hoofdstukken bevatten uitgewerkte voorbeelden welke tevens de in de titel aangekondigde economische toepassingen geven.

Aan wiskundige voorkennis is niet meer dan die van de differentiaalrekening vereist. Bijzondere aandacht is gegeven aan de didactische presentatie van dit moeilijke onderwerp en met succes; de nadruk ligt minder op precieze bewijzen van algemene gevallen dan op het intuïtief begrijpelijk-

maken van de gevolgde opbouw van de stof en de stellingen. Niettemin is voor het lezen een zekere wiskundige rijpheid of doorzettingsvermogen nuttig. De inhoud gaat iets verder dan wat meestal aan wiskundige economen onderwezen wordt, bijv. in R. G. D. Allens *Mathematical Economics*, P. Samuelsons *Foundations of Economic Analysis* of H. Theils *Economic Forecasts and Policy*, nl. het speciale geval van slechts lineaire beperkingen.

Deze stof lijkt mij bijna uitsluitend van theoretisch belang, daar bij praktische problemen de veel eenvoudiger noodzakelijke voorwaarden bijna altijd voldoende zijn omdat ófwel eenvoudig te zien is of men daarmee ook een maximum heeft bereikt, ófwel alle gevallen die aan de noodzakelijke voorwaarden voldoen berekend en vergeleken kunnen worden. Bovendien zijn in de praktijk de problemen met ongelijkheidsvoorwaarden, behandeld in de wiskundige programmering, waarschijnlijk van meer belang. Daarom is het de vraag hoe nuttig een apart boek is, dat zo weinig wiskundekennis veronderstelt, maar een zó geavanceerd onderwerp behandelt dat voor de meeste geïnteresseerden alleen de hoofdstukken X en XI (blz. 101-143) nieuw zullen zijn. Niettemin kan het plezierig zijn deze stof zo eenvoudig mogelijk en duidelijk opgebouwd bijeen te hebben. Aan wie daarin geïnteresseerd is, is het boek van harte aan te bevelen.

Slikerveer.

J. G. WAARDENBURG.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

BIJ een vrijwel onveranderde stand van het zich in omloop bevindende bankpapier en een zich per saldo eveneens weinig gewijzigd kasbestand der banken zijn de bewegingen op de geldmarkt in de week van 16 tot en met 23 oktober veroorzaakt door het kasverkeer van het Rijk en deviezentransacties van de banken met De Nederlandsche Bank. Het Rijk zag het tegoed bij De Nederlandsche Bank met f. 266 mln. oplopen, doch de hieruit voortvloeiende drainage werd ten dele gecompenseerd door toevoer van valuta naar de Centrale Bank (f. 114 mln.). De sluitpost werd gevormd door een beroep op de circulatiebank gedeeltelijk in de vorm van discontering van papier en voor het overige door het opnemen van voorschotten in rekening-courant.

De daggeldrente, die op 17 oktober van 4½ pCt. tot 4 pCt. was verlaagd, moest omdat de ontwikkeling tegenviel op 19 oktober reeds weer worden verhoogd tot het oorspronkelijke niveau. In de afgelopen week voltrok zich dezelfde golfbeweging. Tot 24 oktober trad enige veruiming in die de rente deed dalen in verband met valutatransacties van de banken met De Nederlandsche Bank, doch onder de verkrappende invloed van de naderende maandultimo kwam het tarief weer op 4½ pCt.

De groei van het binnenlandse actieve bedrijf der handelsbanken heeft zich in augustus voortgezet.

	januari/ augustus 1966	januari/ augustus 1967
	(in mln. gld.)	
Particuliere sector	794	1.211
Kort krediet	435	1.098
Middellang krediet	359	113
Kapitaalmarktbeleggingen	— 82	194
Krediet lagere overheid	378	118

Het krediet in de particuliere sector ligt in de periode waar de cijfers op slaan in 1967 54 pCt. hoger dan in 1966. Hierbij heeft zich een verschuiving voltrokken van het middellange krediet naar het korte krediet. Het is niet onmogelijk, dat door het ruimer beschikbaar komen van kort krediet in verband met het verzachten en sedert 7 juni het staken van de kredietrestrictie bankcliënten toch het kort krediet zijn gaan prefereren. De invloed van de opheffing der kredietregeling heeft in juni wel tot een sterke stijging geleid, doch in de daarop volgende maanden matigde zich het expansietempo tot het voor 1967 gebruikelijke peil. Dit neemt niet weg, dat van de kredietverlening aan de particuliere sector toch een sterke geldvermeerderende invloed uitgaat.

De beleggingen op de binnenlandse kapitaalmarkt blijven matig. Van de toeneming der spaargelden in 1967 ten bedrage van f. 672 mln. is slechts f. 176 mln. op de binnenlandse kapitaalmarkt terecht gekomen. De rest dient klaarblijkelijk ter financiering van het traditionele actieve bankbedrijf.

E.-S.B. 1-11-1967

KAPITAALMARKT

DE inschrijvingskoers van de jongste staatslening is ten slotte op 98½ pCt. terecht gekomen, waarbij op de inschrijvingen tegen deze koers 25 pCt. is toegewezen. Het rendement, dat uit de tender te voorschijn is gekomen, bedraagt 6,39 pCt. bij een gemiddeld effectief rendement op staatsleningen van 6,23 pCt. De renteontwikkeling van de laatste tijd heeft de Minister van Financiën niet meegezet. Vergeleken met de rente, die bij de vorige staatslening moest worden betaald (6 pCt., uitgiftekoers 98¾ pCt., rendement 6,10 pCt.), is het verschil tussen marktrente en de zich bij de tender vormende rente iets verkleind. De eerste koersen van de nieuwe lening ter beurze (98¾/16 - 98¼/8) wijzen erop dat, niettegenstaande de toewijzing van 25 pCt. op de inschrijvingen tegen 98½ pCt. op een nog onbevredigde vraag bij deze koerst wijst, de speelruimte klein is geweest.

Op de emissiemarkt richt de aandacht zich thans op de aandelenuitgifte (f. 944.000) van Uitgeversmaatschappij Kluwer tegen 350 pCt.

Ter beurze is de haussestemming, die in de zomermaanden heeft geheerst, tot een einde gekomen. De verwachte herleving van de economische expansie, waarop de beurs vooruit liep, laat op zich wachten, waarbij de rentestijging van de laatste tijd eveneens een deprimerende invloed heeft.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	20 okt. 1967	27 okt. 1967
Algemeen	270	350 — 268	344	346
Internationale concerns	351	471 — 343	461	467
Industrie	269	340 — 270	338	337
Scheepvaart	108	121 — 103	110	108
Banken en verzekering	154	188 — 155	182	184
Handel enz.	138	166 — 138	162	161

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 78,70	f. 112,30	f. 112,70
Unilever, cert.	f. 86	f. 107,60	f. 105,80
Kon. Petroleum	f. 122,40	f. 144,30	f. 143,20
A.K.U.	f. 53,80	f. 61,90	f. 62,30
K.L.M.	f. 352	f. 254,50	f. 280
Hoogovens, n.r.c.	f. 55,60	f. 95,80	f. 105
E.M.S., nieuwe	—	f. 39,50	f. 37,70
Zout-Organon	—	—	f. 155,20
Robeco	f. 193	f. 224,10	f. 224,20

New York.

Dow Jones Industrials	786	897	888
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langlopende staatsobligaties b)	6,43	6,22	6,23
Aandelen: internationales b) ..	5,0	.	.
lokales b)	5,1	.	.
Disconto driemaands schatkist- papier	5	4½	4½

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden: De aansprakelijkheid van de onderneming. 's-Gravenhage 1967, 61 blz., f. 5.

Aangezien bij de aangesloten ondernemingen behoefte bleek te bestaan aan een algemene oriëntering inzake de aansprakelijkheid, werd door de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden een commissie van juristen uit het bedrijfsleven ingesteld, die de opdracht kreeg in een bondige handleiding met name de niet-juridisch geschoolde lezer een globaal inzicht te geven in de — civielrechtelijke — aansprakelijkheid van de onderneming.

Hoofdstuk 1 schenkt aandacht aan de onrechtmatige daad en de wanprestatie, alsmede aan de daaruit voortvloeiende aansprakelijkheid in het algemeen. Hoofdstuk 2 bevat een overzicht van de verschillende rechtsvormen van de ondernemingen, voor zover die de aansprakelijkheid beïnvloeden. In hoofdstuk 3 wordt nagegaan voor welke aansprakelijkheids-

risico's een in bedrijf zijnde onderneming meer in concreto kan komen te staan. Hoofdstuk 4 geeft een inzicht in een aantal mogelijkheden tot beperking van de consequenties welke voor de ondernemer uit de verschillende vormen van aansprakelijkheid kunnen voortvloeien.

Commerce and Industry in the Netherlands. A Base for Business Operations in Europe. Amsterdam-Rotterdam Bank, z.j., 51 blz.

Om buitenlandse ondernemingen een gecompriëerd overzicht te verstrekken van gegevens betreffende ons land die voor hen van belang kunnen zijn t.a.v. import en export, samenwerkingsvormen, licenties, fusie, vestiging, bank- en verzekeringswezen, belastingen e.d., gaf de Amro-Bank deze brochure uit.

Dr. Helmut Koch: Grundprobleme der Kostenrechnung. Westdeutscher Verlag, Köln und Opladen 1966, 108 blz.,

f. 17,50. Importeurs: Meulenhoff & Co. N.V., Amsterdam.

Het leeuwedeel van dit boekje wordt gevormd door een beschouwing over het kostenbegrip. Het biedt dus stof voor hen die in de methodologische problemen van de bedrijfseconomie geïnteresseerd zijn.

De inhoudsopgave luidt als volgt: Zur Diskussion über den Kostenbegriff — Zur Kontroverse: „Wertmäßiger“-, „pagatorischer“ Kostenbegriff — Zum Problem des Gemeinkostenverteilungsschlüssels — Das Prinzip der traditionellen Stückkostenrechnung — Sachregister.

Saul W. Gellerman: Het bedrijf. Mensen en winst (People, Problems and Profits. Vert. door E. E. Elshout-Titus). Marka-boeken no. 65. Het Spectrum, Utrecht 1967, 224 blz., f. 2,90.

Bespreekt de moderne bedrijfspsychologische onderzoeken, verklaart nieuwe begrippen en technieken en geeft talrijke praktische aanwijzingen.

PSYCHIATRISCHE INRICHTING „VREDERUST“

te Halsteren, post Bergen op Zoom.

In verband met een a.s. vacature worden sollicitanten opgeroepen voor de functie van

ADJUNCT - DIRECTEUR ECONOMOOM

van de psychiatrische inrichting Vrederust en het daarbij behorende sanatorium „De Viersprong“ te Halsteren.

De taak van deze functionaris zal bestaan uit :

- ★ het behartigen van de economische en financiële belangen van inrichting en sanatorium ;
- ★ de kosten- en efficiencybewaking ;
- ★ de oplossing van problemen van organisatie, voedselvoorziening, verkeer en vervoer ;
- ★ het verantwoordelijk zijn voor de omvangrijke hulpdiensten en verzorgingsbedrijven, welke onder hem zullen ressorteren.

Salarisschaal f 29.570,28 (aanvangssalaris) tot f 34.838,28 (maximum) per jaar.

Sollicitanten dienen de protestants-christelijke beginselen te zijn toegedaan en capaciteiten te bezitten voor en ervaring te hebben in het leiding geven. Het doctoraal examen in de economische wetenschappen (bedrijfs-economische richting) kan tot aanbeveling strekken.

Leeftijd ± 40 jaar. Ziekenhuiservaring strekt tot aanbeveling.

Sollicitaties binnen 10 dagen na verschijning van dit nummer te richten aan de secretaris van het Dagelijks Bestuur van de Vereniging tot Christelijke Verzorging van Geestes- en Zenuwzieken in Zeeland, Voorstad 66 te Goes.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

DISCRIMINATIE EN NON-DISCRIMINATIE IN HET RECHT VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN

Het programma van de postdoctorale leergang over bovengenoemd onderwerp, die begin 1968 door het Europa-Instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden zal worden georganiseerd, ziet er als volgt uit:

13 januari 1968: *Algemene inleiding tot het discriminatieprobleem.*

Docent: Prof. Mr. W. Riphagen, Juridisch adviseur van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

27 januari 1968: Discriminatie en non-discriminatie bij het *vrije personenverkeer en de sociale politiek.*

Docent: Prof. Dr. W. van Gerven, Hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

10 februari 1968: Discriminatie en non-discriminatie bij het *vervoer.*

Docent: Dr. Jur. W. Stabenow, Hoofd-administrateur bij het Directoraat-Generaal Vervoer van de Europese Commissie.

24 februari 1968: Discriminatie en non-discriminatie bij het *concurrentiebeleid.*

Docent: Mr. B. van der Esch, Juridisch adviseur van de Europese Commissie.

9 maart 1968: Discriminatie en non-discriminatie bij de *tariefpolitiek.*

Docent: Mr. H. H. Maas, Buitengewoon Hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Brussel.

Plaats: Juridisch Studiecentrum „Gravensteen”, Pieterskerkhof 6 (ingang Gerecht), Leiden.

Tijd: Colleges 10.00-12.00 uur; discussie 12.15-13.00 uur.

Kosten: De kosten der leergang bedragen f. 25, over te maken op giro 9013 van de Algemene Bank Nederland N.V. te Leiden, ten name van het Europa-Instituut, Pieterskerkhof 6, Leiden.

Nadere inlichtingen en inschrijvingsformulieren: Deze kunnen worden aangevraagd bij het Europa-Instituut, Pieterskerkhof 6 te Leiden (tel. 01710-42741, toestel 20).

GEMEENTE HAARLEMMERMEER

Bij het sociografisch bureau is plaats voor

een statisticus

Vereisten :

middelbare schoolopleiding en het diploma middelbaar planologisch onderzoeker of een diploma op statistisch gebied.

Aanstelling :

afhankelijk van opleiding en ervaring,
in de rang van commies (f 922,— tot f 1.117,—
per maand) of
van commies A (f 1.017,— tot f 1.288,— per maand).

Het bureau zal m.i.v. 1 januari 1968 een streekbureau worden voor de gemeenten Aalsmeer, Haarlemmermeer en Uithoorn.

Sollicitaties binnen 10 dagen na de verschijning van dit blad aan de burgemeester (te Hoofddorp).

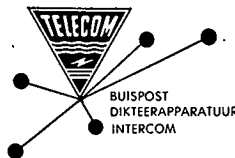
VERLIES

Zó worden
nog dagelijks
brieven,
consepten,
bonnen en
telexberichten
van afdeling
naar afdeling
gebracht.

Conclusie:

Verlies
van kostbare tijd
Verlies
aan produktiviteit

VERLIES
voor uw bedrijf!

WINST

Zó kan het beter!
Hier wordt buispost
toegepast om onnodig
lopen te voorkomen.
Minder lopen en
minder visites over
en weer scheppen tijd
voor produktief werk

Resultaat:

Winst voor de afzender
Winst voor de ontvanger

WINST voor uw bedrijf!

efficiënter met **BUISPOST**

ROTTERDAMSE TELECOMMUNICATIEMIJ N.V.

DELFTSESTRAAT 17-19
ROTTERDAM-4
TEL. 010-13 49 15*

GRATIS
56 pagina's
informatie

Zend omgaand uw
documentatie over BUISPOST en uw boekje Interne Communicatie

BON

t.a.v. 1721

CENTRAAL

C.B.
BEHEER

Wilt u
pensioenvoorzieningen
invoeren of aanpassen?

PENSIOEN-RISICO

is gespecialiseerd op dit terrein.

Ook voor herverzekering
van pensioenfondsen

Voor inlichtingen: Centraal Beheer, Bos en Lommer-
plantsoen 1, Amsterdam. Tel. 020-134971, toestel
2352.

Overweegt U eens ook **E.-S.B.**
in Uw publiciteit te betrekken!!!

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80 *

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-2

U reageert op annonces
in „E.-S.B.“?

Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?

economen

Het Staatsbedrijf der PTT heeft verscheidene projecten onder handen die gericht zijn op verbetering van het dienstbetoon en op bevordering van de efficiency.

Bij de stafafdelingen van de hoofddirectie Financiële en Economische Zaken, welke zich bewegen op het terrein van de administratieve automatisering, organisatie en efficiency en markt- en motievenonderzoek bestaan in verband daarmee enige plaatsingsmogelijkheden voor

doctorandi in de economie van verschillende studierichting

Er is behoefte aan medewerkers, die zich aangetrokken voelen tot wetenschappelijk voorbereidend werk alsmede aan anderen die kunnen worden belast met werkzaamheden in het vlak van de praktische uitvoering. Zowel zij, die kortgeleden afstudeerden als zij, die reeds over ervaring beschikken, kunnen solliciteren.

Sollicitaties en verzoeken om inlichtingen te richten aan
drs. A. van Geuns, Centrale Directie der PTT, Kortenaerkade 12 Den Haag
telefoon (070) - 61 44 11 toestel 6797 of 7439.

CENTRALE DIRECTIE

Telkens en telkens blijkt ons weer
hoezeer de nog steeds snel groeiende
lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de
particuliere belegger, wat inhoud,
actualiteit en objectiviteit betreft,
waardeert.

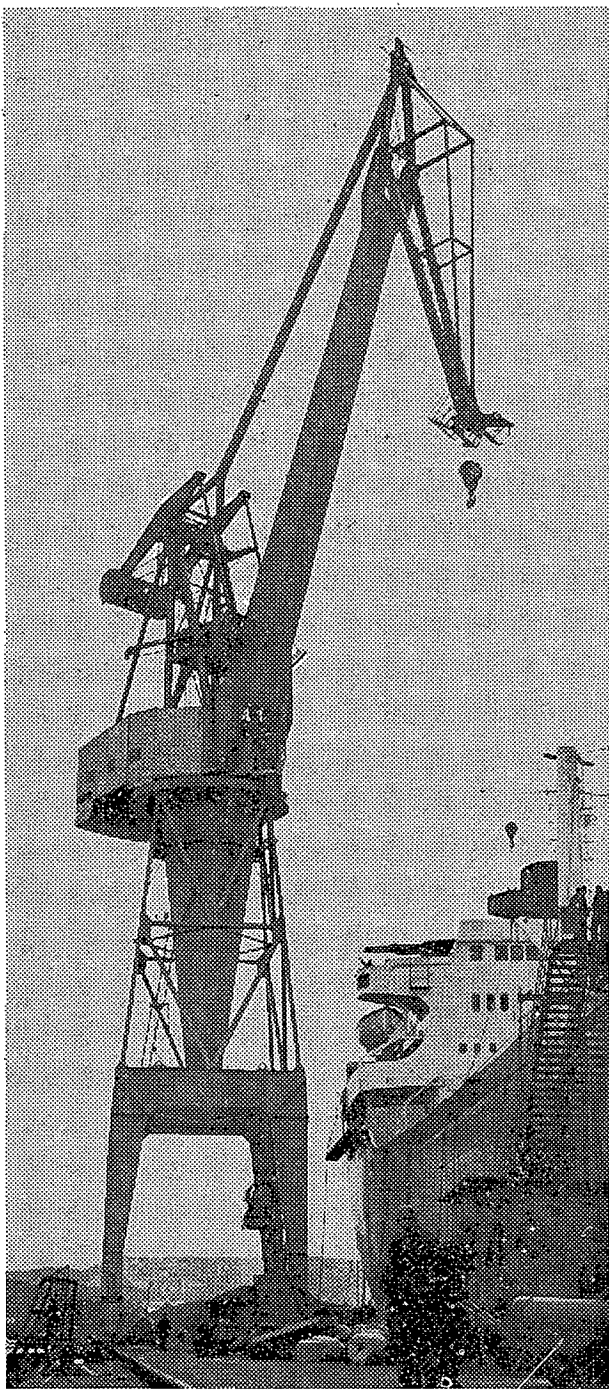
Dit heeft vele redenen: het bevat
wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die
steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna
dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

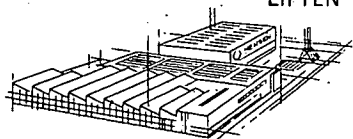
671024

Moderne werfkraan met traploze elektronische Ward-Leonard besturing, gemanteerd met pontonmethode; cap. 90 ton/25 m.; 30 ton/53 m.

WERFKRANEN
 DRIJVENDE KRANEN
 HAVENWIPKRANEN
 ERTSVERLAADBRUGGEN
 LOOPKRANEN
 TRANSPORTINSTALLATIES
 SCHEEPSDEKINSTALLATIES
 HELLINGINSTALLATIES
 LIFTEN

HENSEN • ROTTERDAM

POSTBUS 5040 - TEL. (010) 17 28 60
 TELEX 21612
 TELEGRAMADRES „MAHENSRO“

Bezoekt onze stand E 366 Europort 1967, Rai Amsterdam,
 7 t/m 11 november 1967.

WAAROM

een verzekering
 tegen ziekenhuis- en
 specialistenkosten bij

OHRA?

OMDAT OHRA

- 84% van de premie (f 8,9 miljoen) in 1966 uitkeerde aan ziektekosten
- bij ziekte een waarborg is voor de verzekerden
- een niet-opzegbare polis biedt tegen de laagste premie. Voor een alleenstaande f 230,— en voor een gezin met 3 kinderen f 708,— per jaar.

ONDERLINGE
 WAARBORGMAATSCHAPPIJ
 SINDS 1925

Tel. 08300-35651 Postbus 87 Arnhem.

E.-S.B. 1-11-1967

1109

Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden.

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het
NETNUMMER

GEMEENTE ROTTERDAM

DRINKWATERLEIDING

Tengevolge van uitbreiding van de activiteiten in de financieel-economische sector bestaat er op stafniveau behoefte aan een

doctorandus economie

die zal worden belast met de bestudering van de administratieve en organisatorische vraagstukken, ondermeer samenhangende met de in ontwikkeling zijnde automatisering.

Voor de vervulling van deze vacature gaan de gedachten uit naar iemand die

- niet ouder is dan 35 jaar;
- afgestudeerd is in de bedrijfseconomische richting met als keuzevak administratieve organisatie;
- bij voorkeur enige ervaring heeft in een soortgelijke functie.

Het salaris tot maximaal f 1.976,-- bruto per maand (exclusief de per 1 juli 1967 ingegane salarisverhoging ad 1½%) is afhankelijk van leeftijd en ervaring.

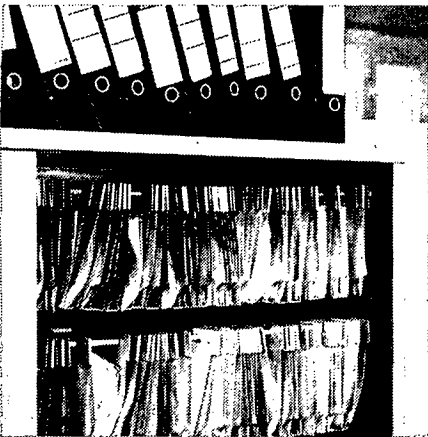
Goede sociale voorzieningen o.a. gunstige pensioenregeling en ziektekostenverzekering.

Brieven met uitvoerige inlichtingen worden gaarne binnen 14 dagen ingewacht onder no. 433/0936 bij de chef van het bureau Personeelvoorziening, stadhuis, Rotterdam.

computer-
programma's

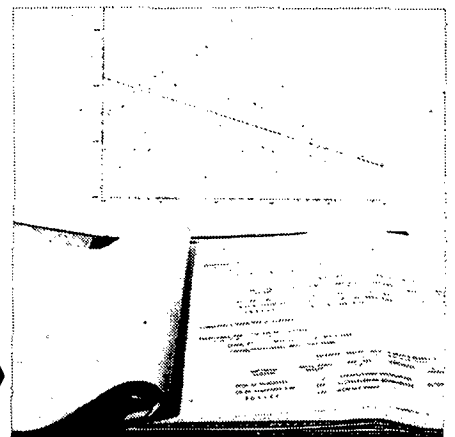
STATISTIEK

advies en
verwerking

Uitgaande van uw basisgegevens berekenen wij voor u, met behulp van onze computers, o.a. correlaties, regressies, variantie analyses, statistische toetsen.

Op onze elektronische teken-
tafel tekenen wij voor u o.a. regressielijnen en histogrammen. Ook bij de advisering en voorbereiding staan onze specialisten u ten dienste.

uw aandeel: basisgegevens

ons aandeel

snel een juist inzicht

Vraag vrijblijvend inlichtingen en documentatie bij:

REKENCENTRUM VOOR ADMINISTRATIE, EFFICIENCY EN TECHNIEK

Lovinklaan 1, Arnhem, Tel. 08300-30711 (toestel 275) van de Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij

